

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА
ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ФІНАНСІВ І КРЕДИТУ

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА АНАЛІЗ ОПЕРАЦІЙ БАНКІВ З ВИКОРИСТАННЯМ ПЛАТІЖНИХ КАРТОК

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконав: студент II курсу, групи 672
заочної форми навчання
спеціальність 072 «Фінанси, банківська
справа та страхування»
Сквіра Роман Васильович _____

Керівник:
доцент кафедри фінансів і кредиту
Гладчук Ольга Михайлівна _____

До захисту допущено на засіданні кафедри
протокол № ____ від _____ 2023 р.

Завідувач кафедри фінансів і кредиту
_____ проф. Нікіфоров П.О.

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Теоретичні основи банківських операцій з платіжними картками.....	6
1.1. Суть та загальна характеристика видів банківських платіжних карток.....	6
1.2. Класифікація і характеристика операцій банків з платіжними картками...13	
1.3. Фактори впливу, принципи і роль платіжних карток у соціально-економічному розвитку держави	19
Висновки до Розділу 1.....	24
Розділ 2. Практика здійснення операцій з використанням платіжних карток українськими банками.....	26
2.1 Сучасні тенденції розвитку українського банківського сектору.....	26
2.2. Аналіз операцій із банківськими платіжними картками в Україні.....	32
2.3. Актуальні проблеми здійснення операцій із платіжними картками українських банків.....	39
Висновки до Розділу 2.....	44
Розділ 3. Потенційні напрямки подальшого розвитку операцій із платіжними картками банків в Україні.....	46
3.1 Закордонний досвід операцій з платіжними картками банків і можливості його імплементації в Україні.....	46
3.2. Основні шляхи вдосконалення операцій із платіжними картками українських банків у сучасних умовах.....	52
Висновки до Розділу 3.....	58
Висновки.....	61
Список використаних джерел.....	66
Додатки	

ВСТУП

Актуальність дослідження. Зростаюча конкуренція між банками й небанківськими фінансовими установами в середині фінансової системи, а також між самими банківськими установами; впровадження новітніх інформаційних технологій у роботу банків, розвиток комп'ютерних технологій і комунікацій тощо, зумовили подальший розвиток банківських операцій із використанням платіжних карток. стрімко зростає доступний асортимент послуг для власників карток, їх використовують не тільки з метою розрахунково-касового обслуговування клієнтів, але й при інших банківських послугах, зокрема кредитуванні, залученні коштів клієнтів на депозити, здійснення валютних та інвестиційних операцій. З огляду на постійний технічний прогрес, операції банків із використанням платіжних карток будуть і надалі вдосконалюватися й розвиватися.

Визначним також залишається тренд стосовно активного поширення застосування платіжних карток в Україні як один із пріоритетів монетарного регулювання з боку НБУ, у цілях вирішення проблем готівкового обороту, які досягаються за допомогою підвищення рівня ефективності роботи автоматизованих систем банківських безготівкових розрахунків.

Дослідженню головних аспектів питань банківських операцій із платіжними картками присвячені роботи багатьох провідних українських і зарубіжних економістів-дослідників. Актуальні проблеми розвитку банківських безготівкових розрахунків, платіжних карток і напрямів їх використання і удосконалення в Україні досліджують Алексеєнко М.Д., Гладких Д.М., Дзюблюк О.В., Євдокімова М.О., Збирун Д. В., Іщук Л.І., Луцик М.В., Корецька Н. І., Монастирський Г.Л., Олександренко І.В., Онищенко Ю.І., Пиріг С.О., Чайковський Я.І. та інші вчені.

Однак найчастіше у їх працях розглядаються виокремлені аспекти банківські операції із платіжними картками, а тому необхідно застосувати комплексний підхід у дослідженні операцій банків із платіжними картками.

Метою цього дослідження є комплексне висвітлення питань пов'язаних із організацією та аналізом операцій банків з платіжними картками.

Завдання дослідження:

- характеристика загальних основ банківських операцій із платіжними картками;
- визначити основні види банківських карток і операцій банків із ними;
- охарактеризувати фактори, які впливають на функціонування ринку платіжних карток;
- описано сучасні тенденції розвитку українського банківського сектору;
- проаналізовано операції із банківськими платіжними картками в Україні;
- визначено актуальні проблеми здійснення операцій із платіжними картками українських банків;
- досліджено закордонний досвід операцій з платіжними картками банків і можливості його імплементації в Україні;
- описано основні шляхи вдосконалення операцій із платіжними картками українських банків у сучасних умовах.

Об'єктом дослідження є економічні взаємовідносини, які виникають між економічними суб'єктами у процесі здійснення операцій із банківськими платіжними картками.

Предметом дослідження є висвітлення механізмів організації операцій банків із платіжними картками в сучасних умовах господарювання.

Методи дослідження. Методи аналізу й синтезу використовувалися для представлення механізмів здійснення операцій банків із платіжними картками; методи економічного аналізу та порівняння при визначенні потенційних напрямків розвитку ринку платіжних карток в Україні; статистично-графічні методи – при дослідженні стану і впливу різних показників на розвиток операцій банків із платіжними картками в Україні, а також методи групування і порівняння при розрахунку відхилень по роках і структуризації порівняльних аналітичних таблиць з даними.

Інформаційною базою дослідження виступили дані звітності НБУ щодо банківських безготівкових розрахунків і ринку платіжних карток, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених, які досліджували операції банків із платіжними картками, інтернет-ресурси, що містять інформацію про особливості банківських операцій із платіжними картками, бізнес-видання, що висвітлюють кількісну й якісну ситуацію з операціями банків в Україні в нинішніх умовах під час воєнного стану тощо.

Наукова новизна цього дослідження полягає у комплексному висвітленні стану розвитку, використання й удосконалення операцій банків із використанням платіжних карток у сучасних економічних умовах.

Практичне значення результатів отриманих при дослідженні полягає у формуванні рекомендацій задля удосконалення операцій банків із використанням платіжних карток, особливо в умовах воєнного стану, а також визначення потенційних напрямків подальшого розвитку українського ринку банківських карток.

Обсяг та структура кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків, списку використаних у дослідженні джерел і додатків. Обсяг кваліфікаційної роботи становить 65 сторінок, список використаних джерел складається з 53 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ БАНКІВСЬКИХ ОПЕРАЦІЙ З ПЛАТІЖНИМИ КАРТКАМИ

1.1 Суть та загальна характеристика видів банківських платіжних карток

Наразі платіжні картки банків є одним з найбільш популярних платіжних засобів у всьому світі. Їх розвиток розпочався із 19 століття і зумовлений об'єктивними еволюційними чинниками, зокрема:

1) значно зручніше носити із собою одну чи декілька банківських карток, ніж великі обсяги готівкових коштів;

2) активний розвиток банківських систем і конкуренції в середині ринку, сприяли розвитку безготівкових банківських розрахунків;

3) країни Європи і Північної Америки прагнуть контролювати грошові розрахунки, а тому сприяють розвитку карткових банківських платіжних систем.

Вивчаючи еволюцію карток, ми можемо побачити, як змінювалось відношення банківських установ до карткових проєктів за ступенем розвитку даного сегменту ринку обслуговування клієнтів банками: спочатку платіжні картки використовувались лише при підтвердженні кредитоспроможності покупця у магазинах, надалі вони стали теж і засобом залучення нових клієнтів до банківської установи, наступним кроком у розвитку платіжних карток стала поява елементів кредитної схеми, у межах якої з'явилися посередники, які здійснювали розрахунки.

Для того, щоб сформуванати комплексне уявлення про банківські операції із використанням платіжних карток, спочатку необхідно розкрити суть цього поняття. Варто зазначити, що різні науковці трактують визначення «платіжної картки» по-різному. Чинним Законом України «Про платіжні послуги» визначено, що: «платіжна картка - електронний платіжний засіб у вигляді пластикової чи іншого виду картки; а електронний платіжний засіб - платіжний інструмент, реалізований на будь-якому носії, що містить в електронній формі

дані, необхідні для ініціювання платіжної операції та/або здійснення інших операцій, визначених договором з емітентом» [35].

Проведемо аналіз визначень суті «платіжної картки» різними науковцями за допомогою таких базових категорій:

- платіжна картка - пластикова картка;
- платіжна картка – платіжний інструмент;
- платіжна картка – банківський документ;
- платіжна картка – платіжно-ідентифікаційний засіб.

Таблиця 1.1

Визначення суті категорії «платіжна картка» [1; с. 250-251]

Базова категорія	Визначення	Автор
1	2	3
Пластикова картка	персоніфікована пластикова картка з магнітною смугою або чіп-модулем, яка є ключем доступу до управління банківським рахунком і дає її власнику можливість безготівкової оплати товарів або послуг в різних торгових і сервісних підприємствах, що приймають картки до оплати, одержувати готівку у відділеннях банків і в банкоматах, а також користуватися іншими додатковими послугами та певними перевагами	С.О. Пиріг [31, с. 164]
	ідентифікаційна пластикова картка, емітована банком, що дає змогу держателю одержувати готівкові кошти, розраховуватися за товари і послуги в межах витратного ліміту картки	В.М. Кравець, А.С. Савченко [19, с. 17]
Платіжний інструмент	персоніфікований платіжний інструмент, що дає клієнту можливість здійснення безготівкових платежів за куплені товари чи надані послуги і за необхідності отримувати чи поповнювати готівкою поточний рахунок	А.М. Мороз [23, с. 416]
	персоніфікований платіжний інструмент, що дає особі, яка користується картою, можливість безготівкової оплати товарів і послуг, а також одержання наявних коштів у відділеннях банків і банківських автоматах	О.М. Колодізев [13, с. 36]
Банківський документ	іменний фінансовий документ у формі пластикової магнітної картки, виданий комерційним банком для здійснення розрахунків у безготівковій формі за придбані товари та надані послуги	І.А. Бланк [4, с. 257]
	документ на носії електронної інформації у вигляді пластикової картки, що випускається кредитно-фінансовими установами; дає можливість його пред'явнику отримувати без оплати у готівковій формі товари та послуги, зокрема отримання через банківські установи готівки, та підтверджує особам, які надають ці товари та послуги, що оплата їх вартості буде здійснена з рахунків у банках	С.В. Мочерний [24, с. 755]

Продовження таблиці 1.1		
1	2	3
Платіжно-ідентифікаційний засіб	безпечний та зручний засіб розрахунків та зберігання грошей	В.Б. Богдан [43, с. 89]
	спеціальний платіжний засіб у вигляді емітованої в установленому законодавством порядку пластикової чи іншого виду картки, що використовується для ініціювання переказу грошей з рахунку платника або з відповідного рахунку банку з метою оплати вартості товарів і послуг, перерахування грошей зі своїх рахунків на рахунки інших осіб, отримання грошей у готівковій формі в касах банків, фінансових установ, пунктах обміну іноземної валюти уповноважених банків та через банківські автомати, а також здійснення інших операцій, передбачених відповідним договором	А.М. Герасимович, М.Д. Алексеєнко, І.М. Парасій-Вергуненко [3, с. 322]
	стандартизований пластиковий ідентифікаційний засіб, за допомогою якого клієнту дається змога здійснювати операції сплати за товари, послуги та отримувати готівкові кошти	О.А. Шевчук [47, с. 30]
	пластиковий ідентифікаційний засіб (з магнітною смугою), на який занесені дані щодо її держателя і його рахунку, а саме унікальний номер; термін дії; ім'я та прізвище держателя; зразок підпису держателя	О.М. Петрук [30, с. 168]
	ідентифікаційний засіб, за допомогою якого держателю картки дається можливість здійснити оплату товарів і отримати готівку	М.І. Савлук, А.М. Мороз, М.Ф. Пудовкіна [23, с. 133]
	розпізнавальний засіб у вигляді пластикової чи іншої картки, що містить визначені платіжною організацією обов'язкові реквізити, за допомогою яких можна ідентифікувати платіжну систему та емітента платіжної картки; його використовують для переказу з рахунку платника чи відповідного рахунку банку з метою оплати вартості товарів та послуг, перерахування грошей зі своїх рахунків на рахунки інших осіб, отримання грошей у готівковій формі в касах банків, фінансових установ, пунктах обміну валюти уповноважених банків та через банківські установи	А.Г. Загородній [9, с.389-390]
	спеціальний платіжний засіб у вигляді емітованої в установленому законодавством порядку пластикової чи іншого виду картки, що використовується для ініціювання переказу коштів з рахунку платника або з відповідного рахунку банку з метою оплати вартості товарів і послуг, перерахування коштів зі своїх рахунків на рахунки інших осіб, отримання коштів у готівковій формі в касах банків через банківські автомати, а також здійснення інших операцій	Б.С. Юровський [49, с. 89]

Незважаючи на різноманітність визначень поняття «платіжна картка», більшість з них все-таки мало чим відрізняються одне від одного за суттю.

Отож, банківська платіжна картка – ідентифікаційний платіжний засіб, за допомогою якого держателю картки надається можливість виконання операцій із власним рахунком. Головні функції платіжної картки – забезпечити ідентифікацію особи, яка її використовує, як суб’єкта відповідної платіжної системи; надати можливість клієнту виконувати комплекс банківських операцій (оплата товарів і послуг, безготівкові розрахунки і перекази, зняття готівки, оформлення депозитів чи кредитів, тощо).

Платіжні картки бувають електронними і пластиковими (пластиною стандартного розміру, виготовленою зі спеціальної, стійкої до любых пошкоджень пластмаси). На платіжну картку наносять логотип банку-емітента і платіжної системи, яка обслуговує дану картку, номер карткового рахунку, термін дії платіжної картки. Окрім цього, на картку можуть бути нанесені ім’я власника картки, його фотокартка та підпис.

Рис 1.1 Класифікація видів платіжних карток

Із розвитком карткових систем виникають різні новітні види платіжних карток, які різняться своїм призначенням, функціональними і технічними характеристиками. Розрізняють кредитні картки, платіжні картки з овердрафтом, дебетові картки та платіжні картки типу «електронний гаманець». Кредитні картки пов'язуються із відкритою кредитною лінією у банку, яка дає змогу власнику картки використовувати кредит при купівлі товарів, оплаті послуг і під час одержання готівкових позик. Платіжні картки з овердрафтом призначаються для одержання готівки в банкоматах або ж при купівлі товарів із розрахунком за допомогою електронних терміналів. Кошти при цьому списуються із рахунку власника картки у банку. Дебетові картки призначені для використання лише власних коштів, які внесені на картку, при оплаті товарів і послуг, зняття і переказу, тощо.

«Треба зазначити, що існують відмінності у використанні карток у системах, заснованих на паперовій технології, та в електронних системах. у «паперових» системах одержувач ставить свій підпис на торговельному рахунку або іншому документі, що підготовлений торговельником і є підтвердженням його дозволу дебетувати свій рахунок у банку. Потім торговельний рахунок скеровується емітенту картки як основа для виплати відповідної суми торговельнику (кредитування його рахунку) і списання грошей з рахунку власника картки. в електронній системі власник картки безпосередньо зв'язується з емітентом через термінал. Замість підпису на рахунку він вводить за допомогою клавіатури секретну комбінацію цифр, що за умови правильного набору є санкцією на дебетування його банківського рахунку» [23].

Розглянемо трішки детальніше різновиди кредитних карток, загалом їх можна розділити на дві групи: банківські картки; картки для туризму і розваг. Банківські картки також розподіляють на особисті (індивідуальні) та корпоративні. Банківські кредитні картки призначаються для оплати товарів і послуг із використанням банківського кредиту, або одержання коштів у готівковій формі. Основною особливістю цієї картки є відкриття банком для неї кредитної лінії, яка автоматично використовується щоразу, коли здійснюється

оплата товарів і послуг чи береться кредит готівкою. Кредитна лінія діє у межах визначеного банком ліміту на основі вивчення кредитоспроможності клієнта.

Виділяють також індивідуальні й корпоративні банківські картки. Індивідуальна банківська платіжна картка видається окремим клієнтам банку (випещені для певної фізичної особи) і може бути стандартною або елітною (привілейованою), для осіб з високою кредитоспроможністю і додатковими послугами та пільгами.

Корпоративна банківська картка видається відповідній організації, яка на базі цієї картки може видати й індивідуальні картки обраним працівникам (керівникам чи відповідальним співробітникам), для них відкриваються персональні рахунки, які «прив'язані» до корпоративного карткового рахунку в банку. Основну відповідальність перед банком за такими корпоративними картками і рахунками несе відповідно організація, а не користувачі індивідуальних корпоративних карток.

«Картки туризму і розваг – це платіжні картки згідно з вищенаведеною термінологією. випускають їх компанії, що спеціалізуються на обслуговуванні указаної сфери, наприклад, «American Express» та «Diners club». Картки приймаються сотнями тисяч торговельних і сервісних підприємств у цілому світі для оплати за товари і послуги, а також надають власникам різні пільги щодо бронювання авіаквитків, номерів у готелях, отримання скидок на ціни за товар, страхування життя» [10; 22].

З огляду на масовість розповсюдження платіжних карток розглянемо переваги, які отримують держателі карток, банки-емітенти, економіка й банківська система країни загалом (рис. 1.2).

Недоліки у використанні платіжних карток також є, але їх значно менше, ніж переваг. Загалом запровадження карткових інновацій банками вимагає постійного оновлення їх програмного забезпечення, перепідготовку кадрів тощо. Додаткові затрати на купівлю необхідного обладнання для безготівкових розрахунків, затрати на його обслуговування. Для держателів карток негативним

проявом є затрати, які виникають у процесі експлуатації цієї картки (комісійні витрати), а також карткове шахрайство.

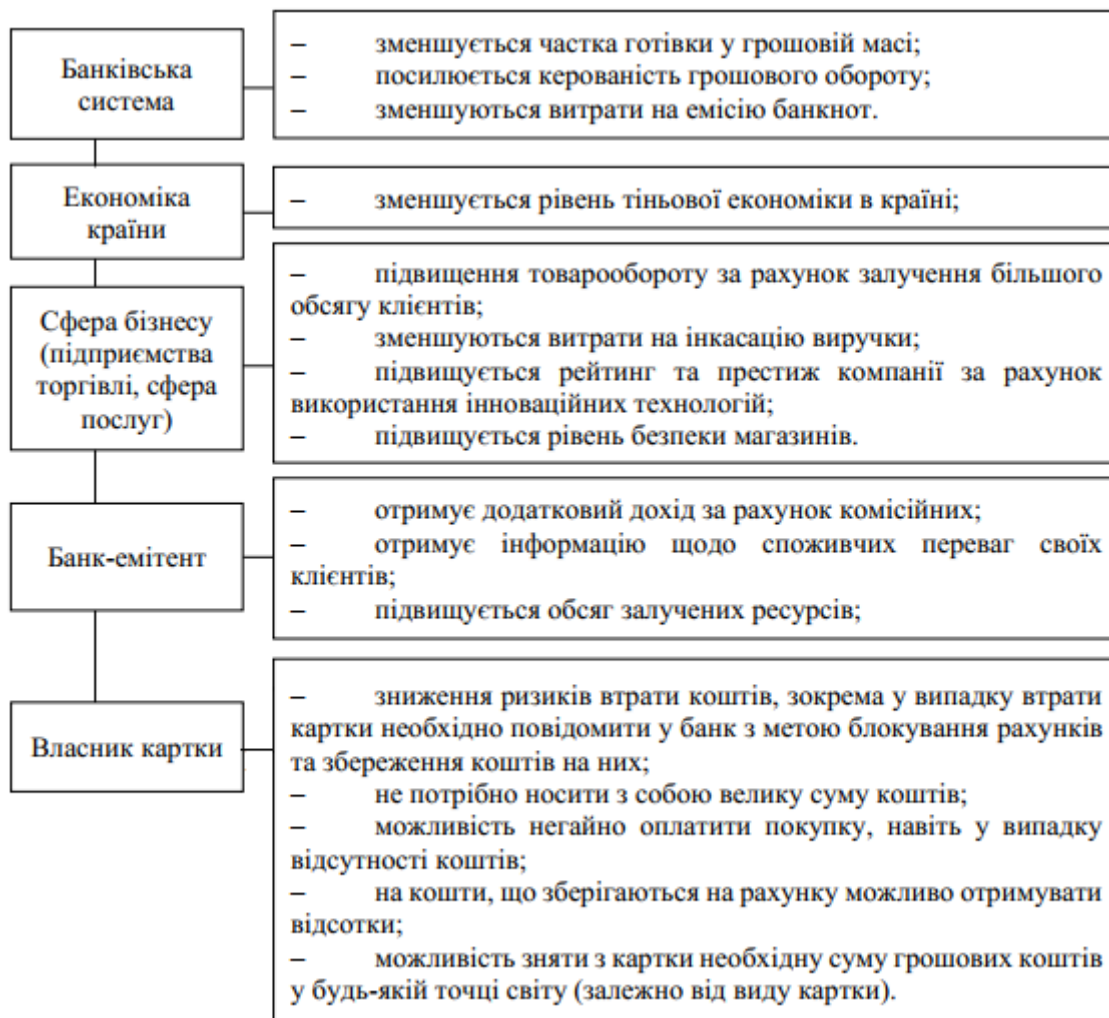

Рис 1.2 Переваги для держателів карток, банків-емітентів, банківської системи й економіки країни

На сьогодні платіжні банківські картки стали невід’ємною частиною фінансового життя суспільства та системи платежів, постійно розвиваючись і розширюючи своє функціональне призначення вони вийшли далеко за рамки початкової ролі. Важливим чинником у подальшому розвитку банківської діяльності є запровадження сучасних інформаційних і технологічних карткових інновацій, які стануть основою майбутнього ринку банківських послуг і підтримуватимуть фінансову стійкість і стабільність банківської системи країни загалом.

1.2 Класифікація і характеристика операцій банків з платіжними картками

Головними законодавчими актами, які регулюють загальні засади емісії і виконання операцій із використанням платіжних карток в Україні є: Закони України «Про Національний банк України»[34], «Про банки і банківську діяльність» [32], «Про платіжні послуги» [35], Положення «Про порядок емісії та еквайрингу платіжних інструментів» [33] та деякі інші законодавчі акти України. Згідно цих нормативних вимог встановлено загальні вимоги НБУ до випуску (емісії) банківськими установами, філіями іноземних банків платіжних карток і визначено порядок виконання операцій із їх використанням.

Банківські установи мають право здійснювати емісію платіжних карток і/або еквайринг (технологічне обслуговування карткових операцій) на основі внутрішньобанківських правил, які розробляються згідно до українського законодавства і правил відповідних платіжних систем.

Банк зобов'язується у визначеному законодавством порядку ідентифікувати власних клієнтів, які відкривають в ньому рахунки і держателів електронних платіжних засобів, які виконують операції із їх використанням за даними рахунками.

У системі застосування платіжних карток беруть участь власники (держателі) банківських карток, банки-емітенти, торговельні установи і заклади сфери послуг, банки-еквайри та процесингові центри.

Розглянемо більш детально різновиди банківських операцій із картками. Операції банків з платіжними картками класифікують за різними ознаками.

За суб'єктом-отримувачем послуг за платіжними картками виділяють операції із ними для юридичних і фізичних осіб.

За типом обліку операцій із платіжними картками у балансі банківської установи їх розподіляють на:

— операції, які обліковуються на балансових рахунках (у свою чергу, вони можуть бути активними і пасивними);

— операції, які обліковуються на позабалансових рахунках банку.

За резидентністю вирізняють операції із платіжними картками емітентів-резидентів та емітентів-нерезидентів.

За видом валюти, у якій здійснюються операції на картковому рахунку, виділяють операції із платіжними картками, які здійснюються у національній валюті та операції із платіжними картами, які проводяться в іноземній валюті. Якщо розрахунки здійснюються із використанням платіжної картки у валюті, яка відрізняється від валюти карткового рахунку, банк перераховує суми за такою операцією у валюту карткового рахунку за відповідним курсом. У межах України перекази коштів із використанням платіжних карток, здійснюються у гривнях. В іноземній валюті здійснюються лише перекази між власними рахунками фізичних осіб у банку-емітента.

За суб'єктом, який оплачує операції із платіжними картками, виділяють операції за рахунок: власника карткового рахунку, держателя картки та торговця.

За типом платіжної системи вирізняють операції, які здійснюються із картками локальних і міжнародних платіжних систем.

За технологічною схемою здійснення операцій із використанням платіжних карток виділяють он-лайн та оф-лайн операції.

За економічною суттю операції банків з платіжними картками поділяють на фінансові та нефінансові.

«До фінансових операцій з платіжними картками відносять:

- зарахування (поповнення) коштів на картрахунки клієнтів;
- безготівкова оплата за товари (послуги);
- виплата заробітної плати працівникам підприємств, організацій і установ;
- перерахування коштів клієнтом із своїх картрахунків на інші власні рахунки та на рахунки інших осіб;
- одержання готівки в касах банків, інших фінансових установ, торговців і через банкомати, включаючи екстрене отримання готівки при втраті держателем платіжної картки.

До нефінансових операцій з платіжними картками відносять:

- установлення та оновлення (зміна) терміну дії платіжної картки;
- установлення та зміна лімітів платіжної картки;
- одержання клієнтом додаткових карток довіреним особам (держателям);
- зміна ПІН-коду для здійснення операцій;
- блокування операцій по картці шляхом внесення її в СТОП-ЛИСТ;
- отримання виписки про залишок коштів на картрахунку, а також довідок, пов'язаних з операціями по картрахунку» [2].

Здійснення безготівкових розрахунків населення у сферах торгівлі і послуг є важливою банківською операцією, яка забезпечується використанням платіжних карток. Для здійснення таких безготівкових розрахунків клієнт повинен мати платіжну картку, а торговець повинен укласти договір еквайрингу (технологічне, інформаційне обслуговування і виконання розрахунків за операціями, здійсненими із використанням карток) із банком-членом платіжної системи, а також купити спеціальне обладнання (платіжний термінал чи імпринтер).

Для здійснення будь-яких розрахунків із платіжною картокою здійснюється авторизація, тобто процедура одержання дозволу на здійснення операції із використанням платіжної картки. Отримавши дозвіл на виконання операції, торговець оформляє сліп чи квитанцію платіжного терміналу залежно від установленного обладнання. Операції із використанням платіжної картки мають здійснюватися тільки у присутності її держателя.

Покупцю держателю картки торговець разом зі сліпом (чи квитанцією платіжного терміналу) має також видати і чек касового апарата, який підтверджуватиме факт оплати товару.

Сліп має бути оформлений у декількох примірниках, один з них видається клієнту, а другий залишається у продавця, а от третій надсилається банківській установі. Документуючи такі операції, продавці створюють реєстри із зазначенням сум кожної трансакції, загальною сумою усіх трансакцій, загальною

кількістю сліпів й інше. Потім декілька їх примірників разом із сліпами надаються еквайру для перенаправлення їх до процесингового центру чи розрахункового банку з метою обробки і здійснення на їх основі розрахунків за проведені операції. Вже після проведення перевірки сліпів і фіксації їх прийому, банківська установа переказує кошти із карткового рахунку покупця на рахунок продавця.

Найбільш поширеними банківськими операціями із використанням платіжних карток є:

- виплата заробітної плати працівникам підприємств, установ й організацій;
- переказ коштів із однієї платіжної картки на іншу;
- отримання готівки через банкомат;
- одержувати інформацію про стан карткового рахунку;
- оплата товарів і послуг;
- проведення різноманітних платежів;
- поповнення рахунку мобільного телефону;
- оформлення короткострокового кредиту;
- оформлення вкладів у банку тощо.

Власники платіжних карток можуть замовляти у банках додаткові картки на власний картковий рахунок для певних довірених осіб, у тому числі членів своєї сім'ї.

У сучасних умовах банківські установи та їх функціональні підрозділи (філії і відділення) разом із платіжними системами доволі часто проводять різноманітні акції, спрямовані на навчання і прищеплення клієнтам звички до безготівкової оплати рахунків платіжною картою, навчають фінансовому самообслуговуванню та розширюють асортимент банківських операцій, які можна здійснювати самостійно і дистанційно, у тому числі із використанням платіжних карток.

У розвинутих країнах світу платіжні картки практично витіснили готівку у розрахунках. Люди у будь-якому віці активно вивчають механізм здійснення

операцій із картками. Такі країни формують інфраструктуру обслуговування платіжних карток не тільки у національних масштабах, але й у міжнародних.

Обсяг платежів із використанням платіжних карток зростає щороку, а тому банківські програми із розвитку карткового бізнесу є одними із найбільш перспективних та прибуткових, не дивлячись на необхідність купівлі дорогого обладнання.

Операції із використання платіжних карток є не тільки зручними, але й досить безпечними, тому що зобов'язання держателя картки у випадку її втрати є обмеженими. Майже усі платіжні організації забезпечують надійний захист платіжних карток від можливості їх несанкціонованого використання, упроваджуючи інновації у картковому бізнесі. Власники карток постійно одержують детальні звіти щодо проведення платежів, які дозволяють аналізувати здійснені операції, контролювати власні витрати і мати уявлення про стан власних рахунків.

Аналіз операцій із використанням платіжних карток проводиться щоквартально, а також за звітний рік у порівнянні із відповідним періодом попереднього року.

Косова Т. Д. виділяє наступні складові аналізу операцій банків із використанням платіжних карток:

«1. Аналіз даних про операції, які здійснені із застосуванням платіжних карток, емітованих для клієнтів банку. Аналіз показників обсягів операцій здійснюється в розрізі платіжних систем за фізичними та юридичними особами.

2. Аналіз даних про розрахунки, які здійснені на підприємствах торгівлі, та операції з видачі готівки із застосуванням платіжних карток через власну інфраструктуру банку в розрізі платіжних систем та емітентів.

3. Аналіз даних про кількість емітованих платіжних карток для клієнтів банку та технічні засоби, що використовуються під час здійснення операції з їх застосуванням» [3, с. 243-244].

За результатами здійсненого аналізу узагальнюються показники і висновки і щодо обсягу проведених операцій, різновидів операцій, динаміки їх структури за групами клієнтів / платіжних систем / емітентів.

Примостка Л. О., Щибиволок З. І., Парасій-Варгуненко І. М. та Рибак О. М. [18; 29] пропонують аналізувати лише кількість клієнтів і відкритих ними карткових рахунків, а також здійснювати аналіз операцій із використанням платіжних карток. А от Герасимович А. М. рекомендує також визначати ефективність безготівкових розрахунків, як важливий і завершальний етап такого аналізу.

Отже, під час аналізу операцій із використанням платіжних карток необхідно аналізувати: обсяги та види операцій із платіжними картками у динаміці; структуру операцій за групами клієнтів, платіжних систем й емітентів; структуру і динаміку карткових рахунків; кількість емітованих карток. А також необхідно проводити структурний аналіз операцій із платіжними картками, за допомогою визначення таких показників: частка залишків на карткових рахунках (окремо для фізичних і юридичних осіб і у різних валютах; структура випуску платіжних карток різними платіжними системами та у розрізі видів (кредитових і дебетових карток); структура різновидів операцій з картками. У процесі аналізу досліджується і використання міжнародних платіжних карток, аналіз оборотів за рахунками клієнтів, розраховується співвідношення доходів від безготівкових розрахунків і затрат на них. Аналізуючи прибутковість карткових операцій банку розраховують частку доходів банку від операцій із картками у загальному доході установи. Для аналізу ефективності застосування еквайрингової мережі розраховують: середню кількість транзакцій на один тип обладнання за розрахунковий період; середній обсягу коштів на один тип обладнання; середню вартість однієї операції, яка виконується за кожним типом обладнання; суму доходів за різними операціями у розрізі типів технічного обладнання.

Запровадження даних етапів в аналізі операцій банків із використанням платіжних карток дасть змогу оптимізувати і підвищити ефективність таких

операцій. Перевагою такого типу аналізу є можливість структуризації даних стосовно розрахунків банку із використанням платіжних карток, а також оцінка ефективності їх здійснення. Недоліком є недоступність деяких необхідних для аналізу даних зовнішнім користувачам, оскільки банки на власних офіційних сайтах не завжди розміщують повну інформацію стосовно тарифів, доходів і витрат у розрізі операцій із використанням платіжних карток.

1.3 Фактори впливу, принципи і роль платіжних карток у соціально-економічному розвитку держави

Розвиток використання банківських платіжних карток зумовлений конкуренцією, що постійно зростає, а також потребою запровадження нових, якісних банківських платіжних продуктів. Характеризується він високими темпами емісії карток, збільшенням асортименту і обсягів операцій з їх використанням.

Розглянемо головні фактори впливу на операції банків із застосуванням платіжних карток.

На думку А. Карася «одним із найважливіших факторів зовнішнього впливу є інтенсивний розвиток інтернет-технологій, електронного бізнесу, системи закупівель через мережу Інтернет тощо. І хоча ринок платіжних карток потребує розвитку електронної комерції, проте всі операції з використанням платіжних карток зумовлюють зростання несанкціонованих трансакцій. Крім того, автор вважає, що ситуація значно ускладнюється через відсутність ефективного правового поля для роботи в мережі Інтернет. На функціонування ринку платіжних карток негативно впливають слабо розвинута інфраструктура ринку та жорстка, несумлінна конкуренція [12, с. 6].

Т. Левицька виділяє «фактори, які прямо чи опосередковано впливають на функціонування ринку платіжних карток: законодавчу неврегульованість операцій із платіжними картками (робота в мережі Інтернет, кримінальна відповідальність за крадіжки через Інтернет, банкомати, використання

підроблених карток); недостатній рівень розвитку інфраструктури ринку платіжних карток; несумлінну конкуренцію (це стосується тарифної політики) з боку деяких банків та ін. [21, с. 234].

Ми погоджуємося із баченням цих учених, однак є і багато інших факторів впливу на банківські операції із платіжними картками.

Платіжні картки сьогодні активно розвиваються під впливом інтернет-технологій, інтернет-банкінг дозволяє користувачам з легкістю керувати власними картками в режимі онлайн, швидко здійснювати різні трансакції.

До факторів, які негативно впливають на розвиток операцій із платіжними картками, О. Сокольська відносить: «неякісний зв'язок і обмежені можливості авторизаційних центрів (слабке та застаріле програмне забезпечення); відсутність уніфікованого підходу до відносин з банками-агентами тощо» [41, с. 45]. Однак із розвитком НТП постійно оновлюється і удосконалюється програмне забезпечення, що суттєво зменшує їх негативний вплив.

І. Краснов та В. Шевалдіна розподіляють фактори, які впливають на ринок платіжних карток на чотири групи: «політичні, економічні, соціальні та технологічні» [20, с. 77–82]. Під впливом політичних факторів формується законодавча-правова база здійснення операцій банками із платіжними картками, а також взаємовідносини між емітентами й держателями платіжних карток. Економічні фактори впливають на можливості суб'єктів ринку підвищувати рівень власних доходів, а також здійснювати оплату товарів і послуг за допомогою платіжних карток. Соціальні фактори включають демографічні і зв'язані зі стилем життя фактори, що впливають на потреби людей: розшарування населення за рівнем доходу, освітньо-культурні та психологічні. Технологічні фактори - банківські комп'ютерні і телекомунікаційні технології прискорюють адаптацію вітчизняного банківського ринку до вимог міжнародного банківського співтовариства.

Звісно, що кожна із цих вище груп факторів є вагомим для ринку платіжних карток і не має залишатися без уваги аналітиків.

Ефективність здійснення операцій із платіжними картками характеризують: кількістю емітентів, кількістю випущених карток, кількістю активних карток, кількістю та сумою операцій, які здійснюються із використанням банківської платіжної картки, залишками на карткових рахунках тощо. І. Біломістна і В. Сословський вважають, що «на всі ці показники впливає розгалуженість платіжної системи: кількість терміналів, банкоматів, імпринтерів тощо та зручність користування ними. Не менш важливим фактором, що впливає на функціонування ринку платіжних карток, також є інформованість населення про призначення та можливості банківських платіжних карток» [5, с. 99].

Важливим фактором, який впливає на ефективність операцій із платіжними картками, є поширення електронних розрахунків у сфері електронної комерції. Однак негативно впливає масштабність тіньової економіки, яка звужує можливості розвитку ринку платіжних карток через неможливість відповідного розвитку зарплатних проєктів на підприємствах, які «працюють у тіні» тощо.

Катюха К. О. та Успенко В. І. зазначають, що «на функціонування ринку платіжних карток негативно впливають: низький рівень купівельної спроможності населення; незацікавленість населення в користуванні платіжними картками; недостатність розвитку інфраструктури обслуговування платіжних карток; необхідність значних капіталовкладень для впровадження карткових розрахунків; потреба у додаткових витратах на придбання, обслуговування обладнання та навчання персоналу» [11, с. 283].

Клієнти банків усе більше застосовують платіжні картки, враховуючи їх швидкість, простоту оплати і послуг, різні програми лояльності від платіжних систем і банків, можливість здійснювати і відслідковувати платежі у будь-якому зручному місці за допомогою інтернет-банкінгу, безпечність і надійність сучасних систем захисту платіжних карток.

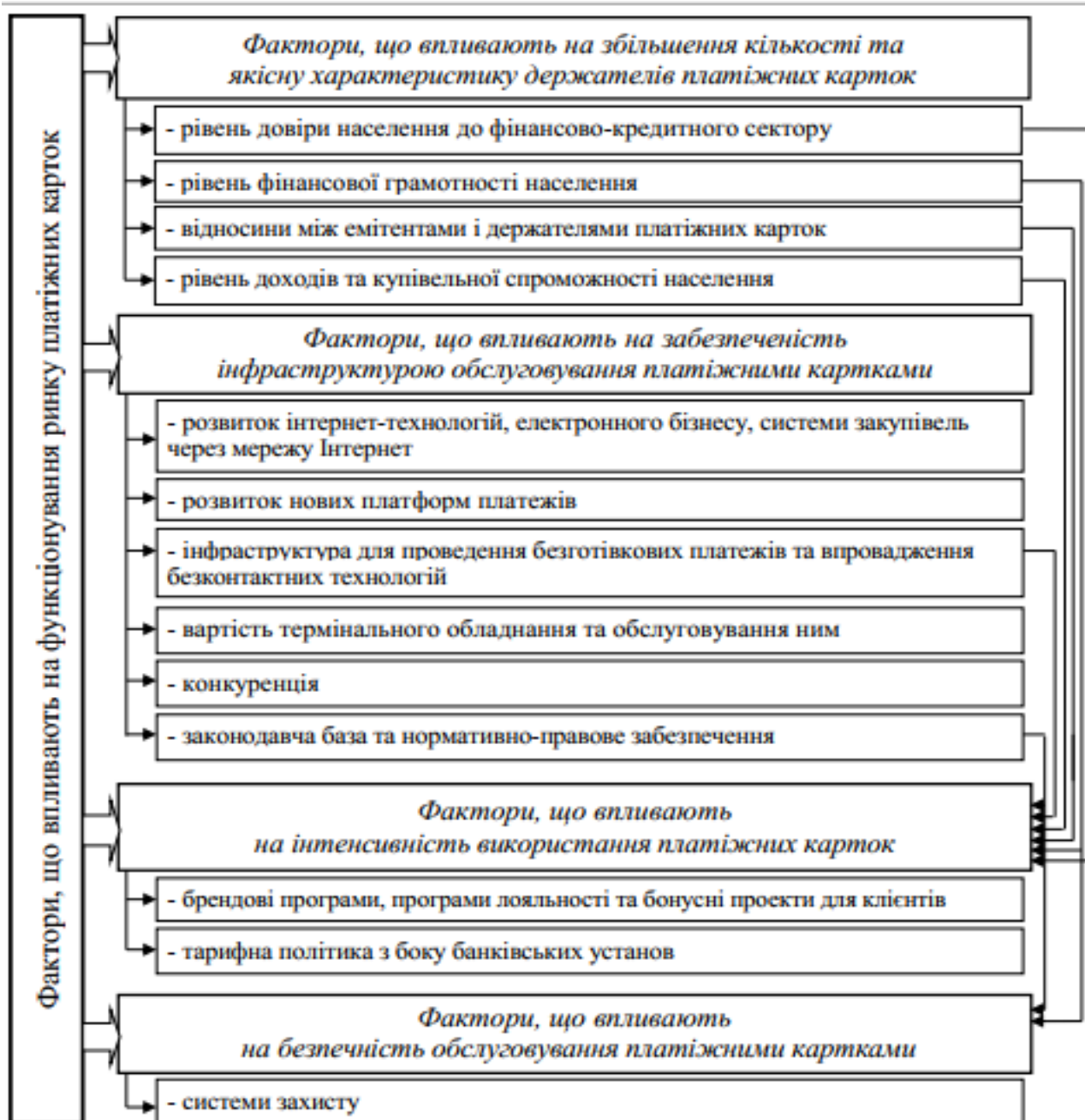

Рис 1.3 Узагальнена класифікація факторів, які впливають на розвиток операцій із платіжними картками

На Рисунку 1.3 ми узагальнили класифікацію факторів, які найбільше впливають на розвиток операцій із платіжними картками поєднавши їх на групи факторів, які впливають на: збільшення кількості та якісну характеристику держателів платіжних карток, забезпеченість інфраструктурою обслуговування платіжними картками, інтенсивність використання платіжних карток та безпечність обслуговування платіжними картками.

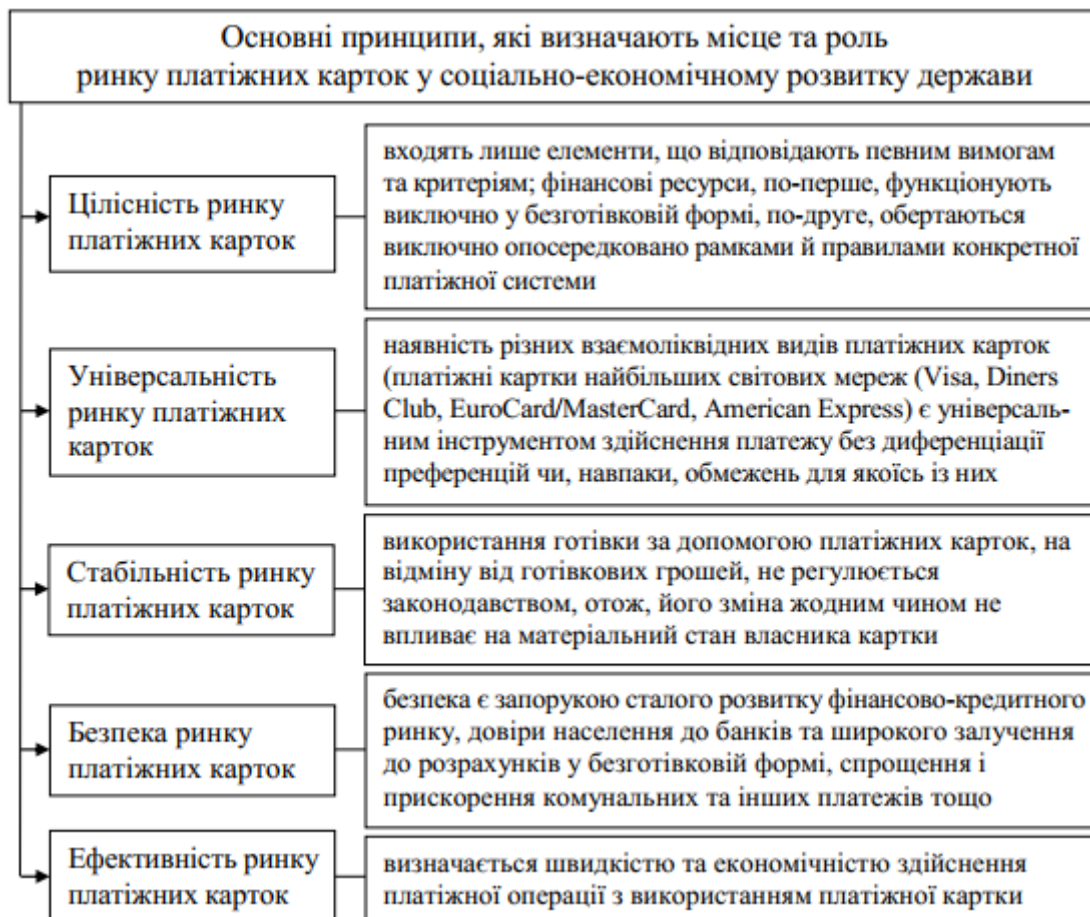

Рис 1.4 Основні принципи, які характеризують місце і роль ринку платіжних карток у соціально-економічному розвитку держави [15; с. 13]

Ринок платіжних карток займає невід’ємну складову у соціально-економічному розвитку сучасної держави. Для того, щоб його вплив був максимально ефективним необхідно дотримуватись наступних принципів у його функціонуванні (рис. 1.4.):

- ✓ цілісність;
- ✓ універсальність;
- ✓ стабільність;
- ✓ безпечність;
- ✓ ефективність.

Отже, на розвиток операцій із платіжними картками впливають різні групи

факторів, які можуть бути певним чином взаємопов'язані і взаємообумовлені. Вивчення сили і напряму їх впливу є необхідною передумовою задля ефективного розвитку операцій із платіжними картками.

Висновки до Розділу 1

Банківська платіжна картка – ідентифікаційний платіжний засіб, за допомогою якого держателю картки надається можливість виконання операцій із власним рахунком. Головні функції платіжної картки – забезпечити ідентифікацію особи, яка її використовує, як суб'єкта відповідної платіжної системи; надати можливість клієнту виконувати комплекс банківських операцій (оплата товарів і послуг, безготівкові розрахунки і перекази, зняття готівки, оформлення депозитів чи кредитів, тощо).

Із розвитком карткових систем виникають різні новітні види платіжних карток, які різняться своїм призначенням, функціональними і технічними характеристиками. Розрізняють кредитні картки, платіжні картки з овердрафтом, дебетові картки та платіжні картки типу «електронний гаманець». Виділяють також індивідуальні й корпоративні банківські картки.

Найбільш поширеними банківськими операціями із використанням платіжних карток є: виплата заробітної плати працівникам підприємств, установ й організацій; переказ коштів із однієї платіжної картки на іншу; отримання готівки через банкомат; одержувати інформацію про стан карткового рахунку; оплата товарів і послуг; проведення різноманітних платежів; поповнення рахунку мобільного телефона; оформлення короткострокового кредиту; оформлення вкладів у банку тощо.

Операції із використання платіжних карток є не тільки зручними, але й досить безпечними, тому що зобов'язання держателя картки у випадку її втрати є обмеженими. Майже усі платіжні організації забезпечують надійний захист платіжних карток від можливості їх несанкціонованого використання, упроваджуючи інновації у картковому бізнесі. Власники карток постійно

одержують детальні звіти щодо проведення платежів, які дозволяють аналізувати здійснені операції, контролювати власні витрати і мати уявлення про стан власних рахунків.

На розвиток операцій із платіжними картками впливають різні групи факторів, які можуть бути певним чином взаємопов'язані і взаємообумовлені. Фактори впливу на розвиток операцій із платіжними картками, розподіляються на групи факторів, які впливають на: збільшення кількості та якісну характеристику держателів платіжних карток, забезпеченість інфраструктурою обслуговування платіжними картками, інтенсивність використання платіжних карток та безпечність обслуговування платіжними картками. Вивчення сили і напрямку їх впливу є необхідною передумовою задля ефективного розвитку операцій із платіжними картками.

Ринок платіжних карток займає невід'ємну складову у соціально-економічному розвитку сучасної держави. Для того, щоб його вплив був максимально ефективним необхідно дотримуватись наступних принципів у його функціонуванні: цілісність, універсальність, стабільність, безпечність, ефективність.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИКА ЗДІЙСНЕННЯ ОПЕРАЦІЙ З ВИКОРИСТАННЯМ ПЛАТІЖНИХ КАРТОК УКРАЇНСЬКИМИ БАНКАМИ

2.1 Сучасні тенденції розвитку українського банківського сектору

Останній час банківська система України працює у надскладних умовах, з одного боку, українські банки мають відповідати темпам світової глобальної трансформації і НТП, а з іншого – протистояти багатьом внутрішнім і зовнішнім ризикам і загрозам, у тому числі й витримувати потрясіння спричинені війною на території України. До того ж Національний банк України має позбавитися від всіх банків у капіталі яких зафіксована російська власність.

Кількість працюючих в Україні банків поступово зменшується (рис 2.1), а станом на 1 жовтня 2023 року їх – 63, з них 28 – з іноземним капіталом і у т.ч. 20 – 100% іноземним капіталом.

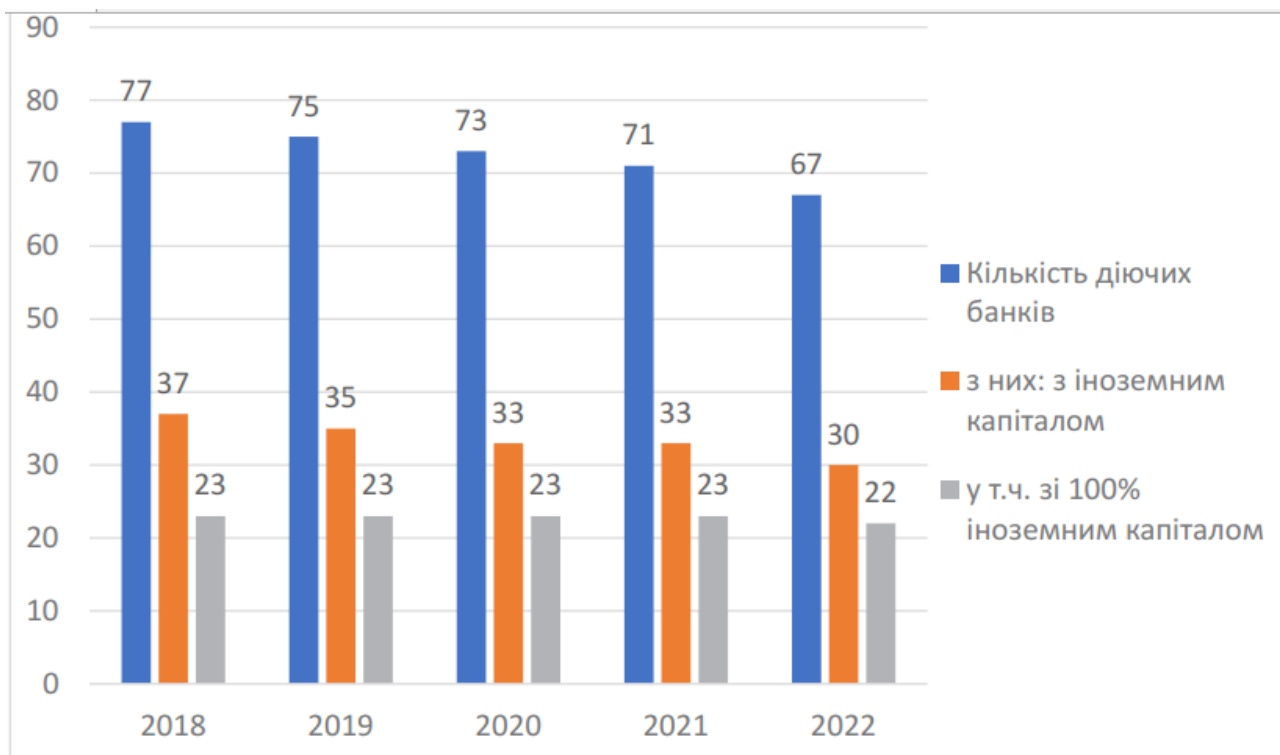

Рис. 2.1 Кількість українських банків у 2018-2022 рр.,од [28]

Найвищий показник ліквідації в Україні банків припав на 2022 рік – 4 банківські установи; а кількість банків у яких було відкликано ліцензію у 2023 році – 4 установи.

Окрім зменшення кількості банків відбувалося скорочення й кількості структурних підрозділів українських банків за останні роки (рис. 2.2), що викликано зменшенням числа діючих банків, утрата відділень на тимчасово окупованих територіях тощо. Станом на 2022 рік у порівнянні із 2018 роком кількість банківських відділень скоротилась на 2,5 тисяч одиниць і становила 6 тисяч відділень. Найбільшу кількість філій і відділень закрили державні та іноземні банки, а от українські приватні банки відкрили 8 нових відділень. У регіональному розрізі найбільше відділень закрилося у областях, де активно йдуть бойові дії (Харківська, Запорізька, Донецька й Херсонська). Проте вдосконалюється онлайн-банкінг і багато клієнтів надають перевагу банківським інтернет послугам.

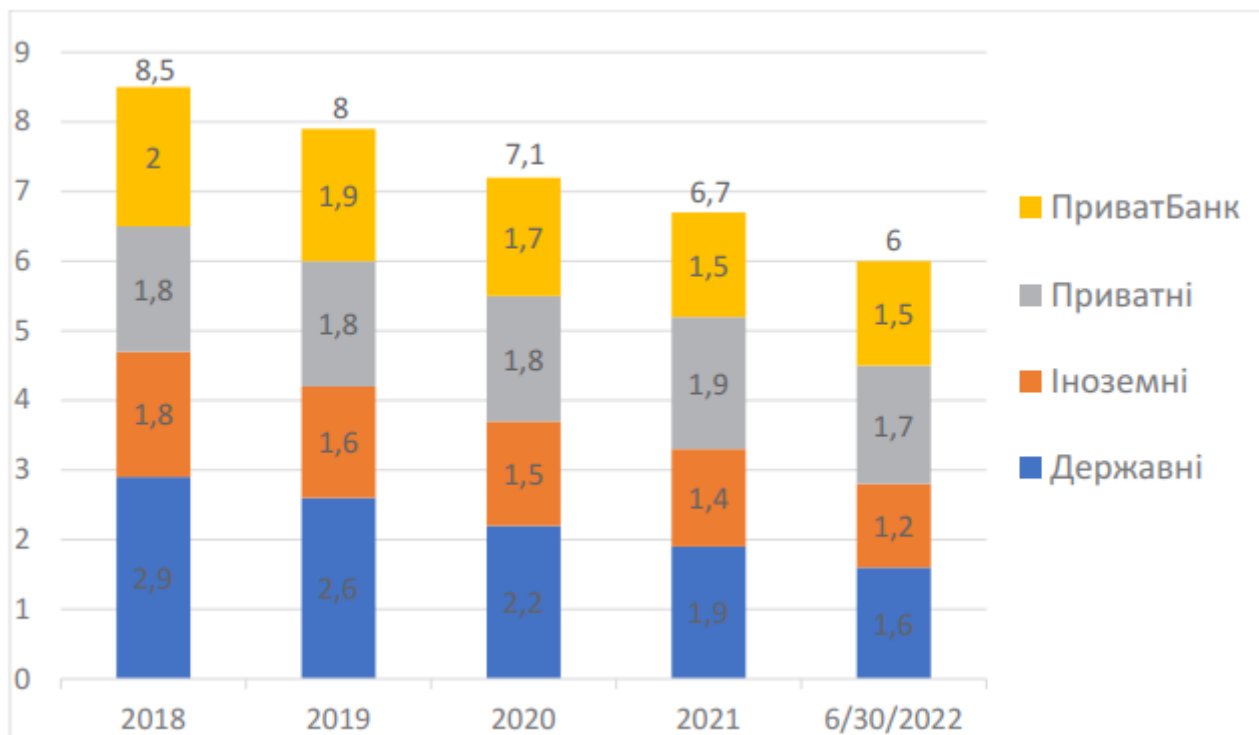

Рис 2.2 Кількість структурних підрозділів українських банків у 2018–2022 рр., тис. од. [28]

На даний час в Україні функціонує 5 державних банків, а відповідно уряд України контролює більше 50% активів банківської системи нашої країни. У 2023 році у групі державних банків України відбулось суттєве поповнення, до АТ «Державний ощадний банк України», АТ КБ «Приватбанк», АТ «Державний експортно-імпортний банк України», ПАТ АБ «Укргазбанк» приєднався АТ «Сенс Банк» (колишній АТ «Альфа-Банк»), а також у процесі націоналізації (або ліквідації) перебуває АТ «Перший інвестиційний банк». За даними НБУ, основною причиною націоналізації АТ «Альфа-Банк» стало перебування під санкціями власників банку громадян рф. «Визнання Національним банком їх ділової репутації небездоганною та заборона використання ними права голосу за належними частками в капіталі банку є наслідком їх власних дій/бездіяльності» [6].

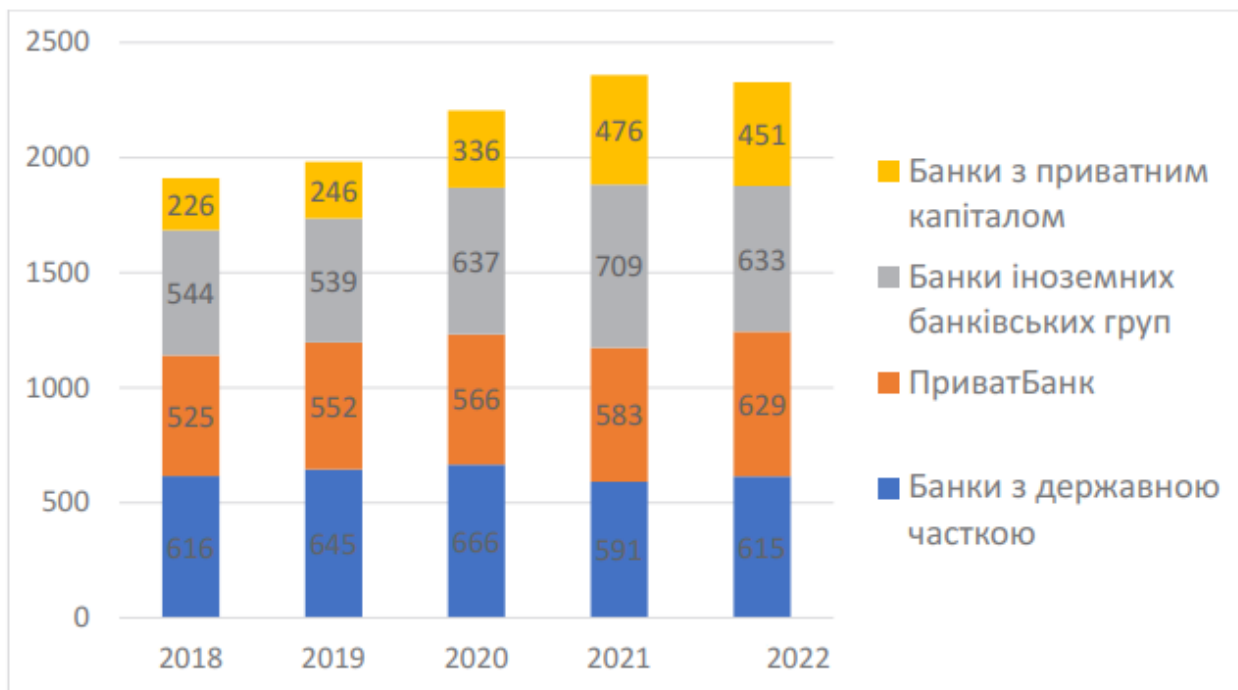

Рис 2.3 Активи банківського сектору України у розрізі типу власності банків [28]

На Рисунку 2.3 ми відобразили зростання активів українських банків, попри те, що самих банків стає менше, більшу частину активів усього банківського сектору займають державні банки і Приватбанк у їх числі. Отже,

український банківський сектор концентрується, еволюціонує у напрямку подальшого розвитку інтернет-банкінгу та збільшує свої активи, які надалі приносять дохід. Насамперед збільшення активів банків у військовий час відбувається за рахунок зростання вкладень у в інші банки й депозитні сертифікати НБУ.

Таблиця 2.1

Динаміка головних показників банківського сектора України
у 2019-2022 рр. [28]

№ п/п	Показники, млн грн	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.
1	Активи	1 493 298	1 822 841	2 053 232	2 032 019
2	Кредитний портфель	1 033 430	960 597	1 065 347	1 092 983
3	Зобов'язання	1 293 377	1 613 381	1 797 718	1 772 726
4	Капітал	199 921	209 460	255 514	259 293

Як ми бачимо із вище наведеної таблиці майже усі головні показники функціонування банківського сектора України поступово зростали. Через нестабільну економічну ситуацію в Україні попит на кредитні послуги зменшився, але з 2020 р. ситуація дещо стабілізувалася. Зростання зобов'язань за даний період є позитивною тенденцією, яка сформувалася внаслідок скорочення кількості ненадійних банків, а також формування умов для коректного обслуговування банками своїх клієнтів.

У проаналізованому періоді НБУ посилював вимоги до регулятивного капіталу банків, які мають збільшити їх стійкість щодо потенційних криз, а також захистити банківський сектор від нагромадження системних ризиків, сприяючи збереженню їх фінансової стабільності. Унаслідок цього капітал банків зріс на 60 млрд грн за вказані роки.

У депозитному портфелі банків переважають кошти населення, хоча зросла і питома вага коштів суб'єктів господарювання (у 2022 році частка коштів на рахунках суб'єктів господарювання складала 40% у структурі зобов'язань, а населення – 42,3%, у тому числі, строкових вкладів – 21,4%). Негативною рисою є незначна частка строкових вкладів у зобов'язаннях банків, що не дає можливості банкам фінансувати довгострокові проєкти.

Банки вже за результатами першого півріччя 2022 р. почали адаптуватись до функціонування в умовах воєнного стану.

«Незважаючи на суттєві проблеми в сфері кредитування, зростання кількості проблемних кредитів, відбулось нарощення обсягів кредитного портфеля вітчизняних банків на 27636 млн грн або 2,56%. Це пов'язано з тим, що в 2022 р. державні банки продовжували кредитування окремих програм та проєктів. Обсяг чистого роздрібного гривневого кредитного портфеля скоротився за 2022 р. на 32,7%, питома вага непрацюючих кредитів зросла до 38,1%, в основному за рахунок кредитів фізичним особам» [28].

У більшості банків чистий кредитний портфель зменшився через пригнічення попиту, зростаючих утрат від кредитного ризику і частки непрацюючих (проблемних) кредитів. Відповідно банки прискорили визнання кредитних утрат через війну.

Попри негативний вплив воєнного стану, обсяг коштів клієнтів у гривнях збільшився (на 31,2% у 2022 році), завдяки підвищенню відсотків за депозитами через підвищення облікової ставки НБУ до 25%. Теж цьому сприяв дозвіл НБУ купувати валюту онлайн і розміщення її на депозитах в банках.

Таблиця 2.2

Доходи і витрати українських банків у 2019-2022 роках [28]

Показники, млн грн	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.
ДОХОДИ	243 102	250 171	273 863	357 388
процентні доходи	152 954	147 743	168 746	216 992
комісійні доходи	62 057	70 640	93 162	85 568
результат від переоцінки та від операцій купівлі-продажу	16 225	21 507	-77	43 525
інші операційні доходи	8 147	6 813	7 488	8 097
інші доходи	2 809	2 705	3 175	2 353
повернення списаних активів	909	763	1 370	853
ВИТРАТИ	184 746	210 445	196 488	332 673
процентні витрати	74 062	62 895	51 097	65 361
комісійні витрати	18 096	24 132	35 186	35 421
інші операційні витрати	11 790	16 405	18 244	17 937
загальні адміністративні витрати	62 936	69 437	78 293	82 281
інші витрати	2 379	2 728	3 855	5 529
відрахування в резерви	10 714	31 037	3 448	118 809
податок на прибуток	4 769	3 811	6 364	7 335
ЧИСТИЙ ПРИБУТОК (ЗБИТОК)	58 356	39 727	77 376	24 716

Не дивлячись на відновлення роботи більшості банківських відділень на звільнених українських територіях, пригнічений попит на банківські послуги і збільшення кредитного ризику здійснили негативний вплив на фінансові результати українських банків (табл. 2.2). Проте багато українських банків отримали прибуток у 2022 році, а сектор загалом отримав 24 млрд грн прибутку. «Прибуток банківського сектору концентрований: п'ять найприбутковіших банків сформували 67% усього прибутку» [28].

Значним фактором впливу на фінансові результати українських банків стало збільшення обсягів резервів під очікувані кредитні втрати, а також пригнічений попит на позики. Не дивлячись на збільшення прибутку банків від валюто-обмінних операцій, які суттєво підтримали збільшення операційного доходу, значна частина українських банків була збитковою.

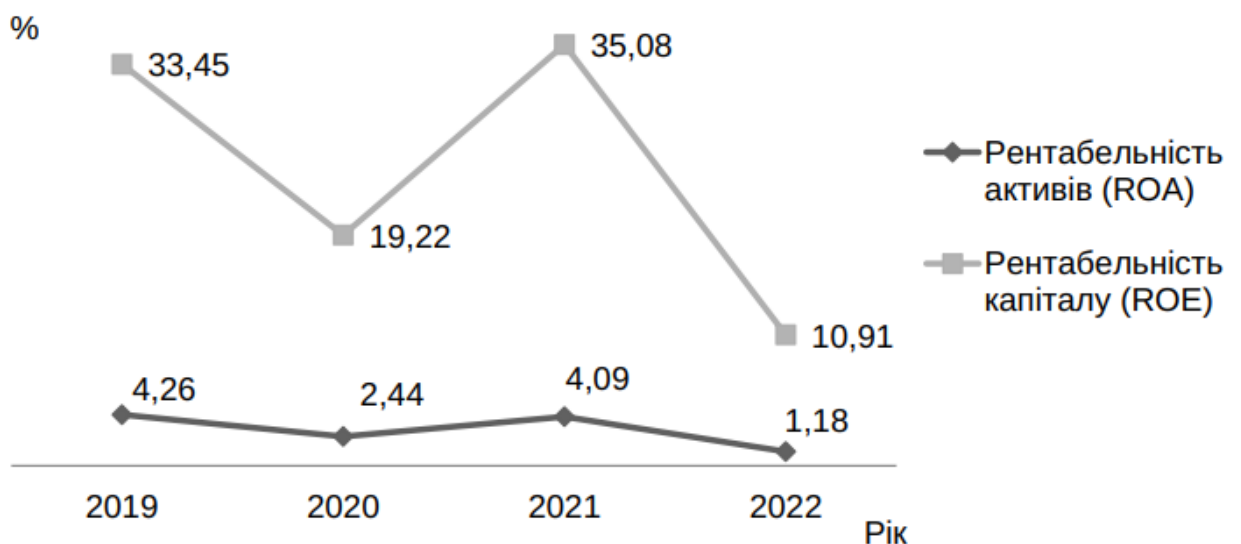

Рис. 2.4 Динаміка показників рентабельності активів і капіталу українських банків у 2019–2022 рр. [28]

«В структурі доходів банків зростали процентні доходи (на 28,59%) та результат від переоцінки та від операцій купівлі-продажу (більше ніж в 5 разів). Серед витрат найбільший темп зростання мали відрахування в резерви, в 2022 р. порівняно з 2021 р. вони зросли на 3345,73% або в 34,46 разів» [39].

Рентабельність активів українських банків у 2022 р. становила 10,91%, що на 68,89% менше ніж у 2021 році. Незважаючи на зменшення значень показників

рентабельності, український банківський сектор показав стійкість щодо різноманітних викликів і пристосувався до нових умов життя.

Отже, динаміка і сучасний стан показників українського банківського сектору демонструє, що за останні роки він пройшов складний шлях реформ і змін, що дало можливість підвищити його стійкість і ефективність. В умовах воєнного стану українські банки продовжують працювати, відновлюють роботу відділень на відвоєнованих територіях і активно розвивають дистанційні послуги інтернет-банкінгу. Головними тенденціями у 2018-2022 роках залишались: зменшення числа банків і їх структурних підрозділів, зростання обсягів активів пасивів і зобов'язань банківських установ. У цілому банківська система України витримала серйозні загрози нинішнього етапу розвитку: банки працюють, зберігаючи свою прибутковість і ліквідність. Подальше ж функціонування українського банківського сектору залежатиме від довготривалої стійкості фінансової системи країни, збереження рівня довіри банківських клієнтів, уміння банків зберігати операційну ефективність і прибутковість.

2.2. Аналіз операцій із банківськими платіжними картками в Україні

В Україні останніми роками відбулися великі зміни на ринку платіжних карток. Банки все більше переорієнтовуються на дистанційні електронні послуги і роль платіжних карток тут є визначальною.

У 1994–1995 рр. невеличка група українських банків активно розпочала досліджувати карткові технології і розгортати маленькі карткові проєкти, вони випустили перші картки міжнародних платіжних систем в Україні, працюючи при цьому переважно через іноземні банки. Прорив відбувся майже одразу на початку 1996 р., коли група вітчизняних банків одержала статус «Principal Member» у міжнародній платіжній системі «VISA International». Банки, які першими вийшли на ринок платіжних карток в Україні і до цього часу залишаються його лідерами, досить складно іншим банкам подолати високі конкурентні умови цього ринку. Лише використовуючи значні вкладення у

технологічну інфраструктуру і рекламу можна відвоювати місце на ринку платіжних карток, як це зробив, зокрема, Монобанк.

Здійснюючи операції із платіжними картками українські банки керуються такими нормативно-правовими актами: Закон України «Про банки і банківську діяльність» [32], Закон України «Про платіжні послуги» [35], Положення «Про порядок емісії та еквайрингу платіжних інструментів» [33], Інструкція «Про порядок відкриття та закриття рахунків користувачам надавачами платіжних послуг з обслуговування рахунків» [37], Положення «Про порядок виконання надавачами платіжних послуг платіжних інструкцій в іноземній валюті та банківських металах» [36] та інше.

У нинішній час коли відбувається зменшення кількості працюючих банків, закриття непрофільних банківських установ, зростає кількість клієнтів банківських установ і відкритих ними рахунків, що переважно пов'язано із перевагами, які надаються економічним суб'єктам здійснювати саме дистанційні розрахунки, враховуючи їх доступність, зручність, швидкість, захист особистих коштів, заробітні проекти тощо. Нині майже кожен українець має відкриту активну платіжну картку (рис. 2.5).

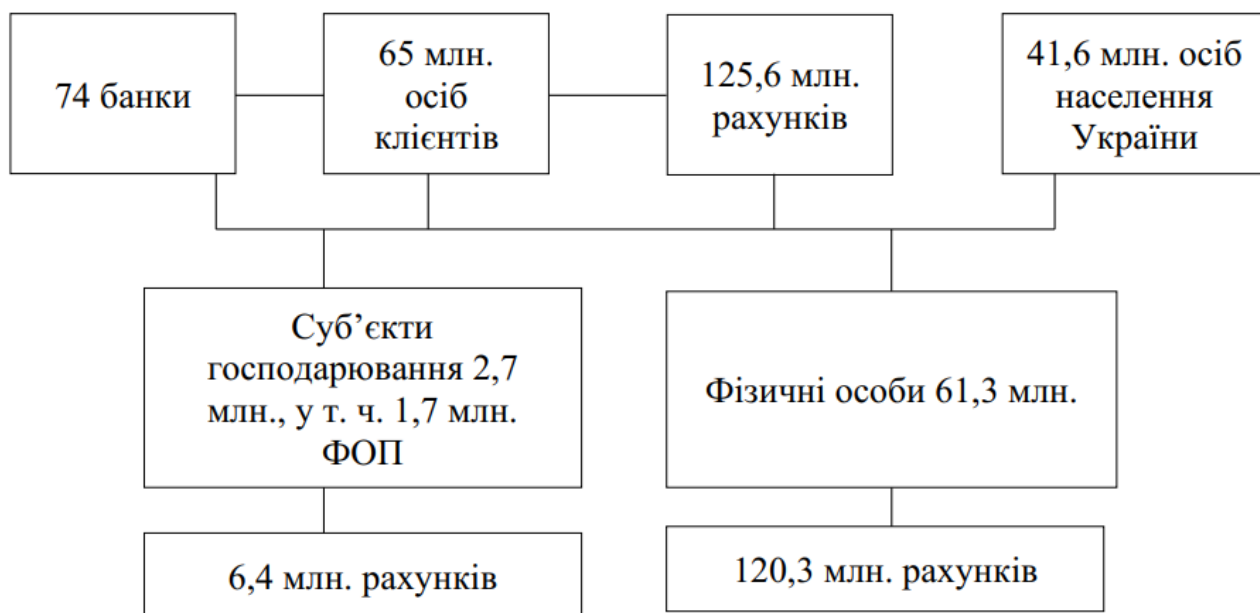

Рис. 2.5. Кількість клієнтів і відкритих рахунків в українських банках у 2022 році [28]

Згідно офіційної статистичної звітності НБУ у 2022 році 74 українські банки, обслуговували загалом 65 млн клієнтів, які відкрили у них більше 125 млн рахунків. Більшість рахунків (у т.ч. карткових), відкрили саме фізичні особи – 120 млн. од., тобто кожен українець володіє не менше, як 2-3 активними платіжними банківськими картками. Щороку ринок платіжних карток невинно розвивається і у 2023 році, ці дані будуть ще більшими.

Розглянемо також динаміку зміни кількості платіжних карток (у т.ч. активних) випущених українськими банками у розрізі їх видів.

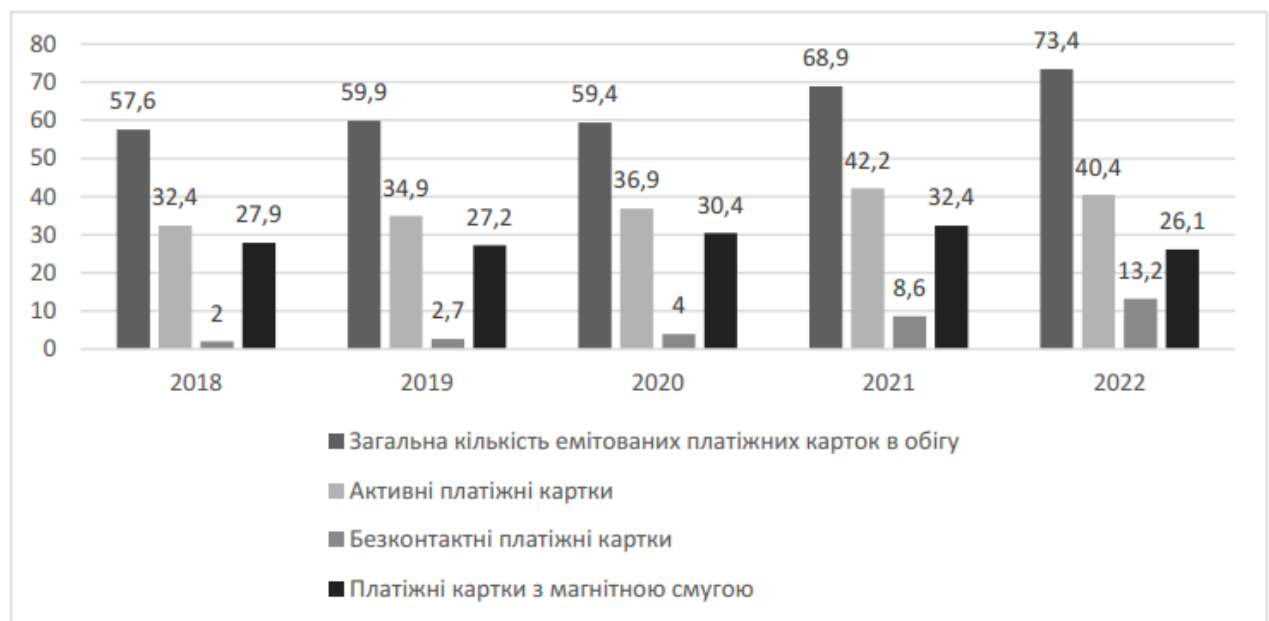

Рис 2.6. Динаміка кількості емітованих банками України платіжних карток у розрізі їх видів, млн. од. [28]

Проаналізувавши дані наведені на рис. 2.6, можна узагальнити, що кількість емітованих банками платіжних карток збільшилася на 27,6% і станом на кінець 2022 року сягала 73,4 млн. шт. Дещо зменшилась кількість активних платіжних карток банків у 2022 році, у порівнянні з 2021 роком - на 4,2% і становила 40,4 млн. шт. (частково це зумовлене еміграцією українців через війну), проте це на 24,7% більше, ніж у 2018 році. Стрімкий стрибок спостерігаємо за емітованими картками безконтактної оплати, які за 2018-2022 роки зросли на 560%, за рахунок зростання популярності даного типу платіжних

банківських карток і підвищення частки безготівкових операцій в українській економіці. Відповідно спостерігаємо і стрімке скорочення кількості платіжних карток банків із магнітною смугою до 26,1 млн. шт. у 2022 році, тобто відбулося зменшення на 19,4% у порівнянні з 2021 роком і навіть, на 6,5% менше, ніж у 2018 році.

На даний час банками-лідерами, які випускають найбільше платіжних карток є державні банки АТ КБ «ПРИВАТБАНК» і АТ «ОЦАДБАНК», а також приватний АТ «УНІВЕРСАЛ БАНК». На рис. 2.7 відображено структуру платіжних карток українських банків у розрізі карткових платіжних систем у 2022 році.

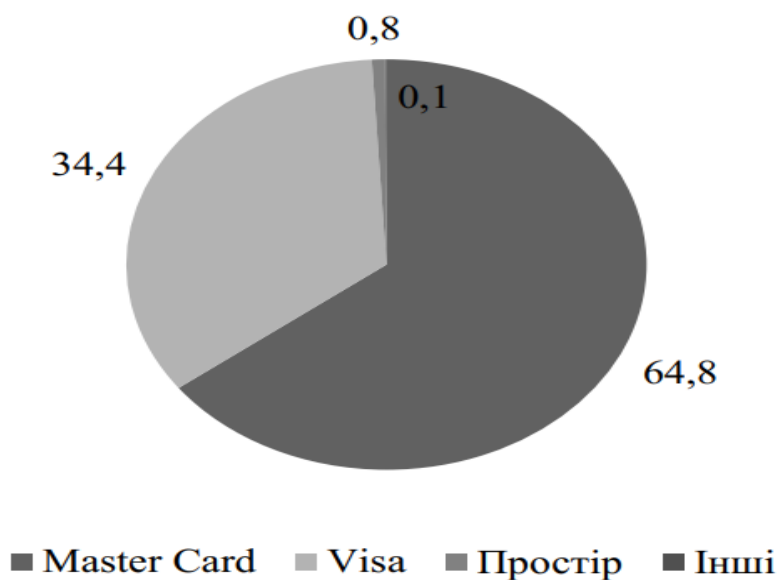

Рис. 2.7. Структура випущених українськими банками платіжних карток у розрізі платіжних систем у 2022 р., % [28]

Як ми бачимо з рис. 2.7 значно переважають банківські платіжні картки у системі MasterCard - 64,8%, також досить велику частку займають платіжні картки Visa – 34,4%, а от платіжні картки у системі Простір, так і не стали популярними, на їх долю приходиться 0,8%.

Розглянемо також динамку кількості і сум безготівкових операцій із використанням платіжних карток українських банків за останні роки, у тому числі 2 квартал 2023 року.

Сума операцій з використанням платіжних карток

Кількість операцій з використанням платіжних карток

Рис. 2.8. Сума і кількість операцій із використанням платіжних карток (2 кв 2023 р.), динаміка частки безготівкових операцій у 2019-2023 рр. [28]

Згідно даних НБУ «кількість операцій (безготівкових та з отримання готівки) з використанням платіжних карток, емітованих українськими банками, в Україні та за її межами у II кварталі 2023 року становила 1 842,9 млн шт., а їхня сума – 1 334,9 млрд грн. З них безготівковими були 1 710,6 млн операцій на загальну суму 829,5 млрд грн» [28]. Отож українці продовжують надавати перевагу безготівковим операціям із використанням банківських платіжних карток, за кількістю 9 із 10 операцій із картою є безготівковими, а за сумою – 62% і лише 38% - операції пов'язані із отриманням готівкових коштів за допомогою платіжних карток.

За 2019-2023 роки поступово зростає частка безготівкових операцій за їх сумою, якщо ще у 2019 році на безготівкові операції із платіжними картками припадало 50,3%, то у 1 півріччі 2023 року вже 66,3%. А це означає, що клієнти банків все частіше залишають свої зарплати чи інші доходи на картках і використовують їх під час своїх розрахунків безготівково, що дозволяє банкам використовувати постійні середні залишки на карткових рахунках своїх клієнтів.

«Аналіз розподілу безготівкових операцій за їхніми видами свідчить, що у II кварталі 2023 року найбільше операцій із використанням карток за сумою та за кількістю припадало на розрахунки в торговельній мережі (46,4% та 72,6% відповідно). Там було здійснено 1242,5 млн операцій на суму 385,2 млрд грн. Перекази з картки на картку у II кварталі 2023 року становили третину за сумою (32,1%) та майже десятину за кількістю (8,5%). Оплата товарів і послуг в інтернеті – 14,9% за сумою та 14,6% за кількістю. Середня сума однієї операції становила:

- в торговельній мережі – 310 грн (у I кварталі цього року – 344 грн),
- з переказу з картки на картку – 1 829 грн (2 133 грн),
- з оплати товарів та послуг у мережі Інтернет – 495 грн (460 грн)» [28].

Рис. 2.9. Розподіл безготівкових операцій із використанням платіжних карток українських банків у 2 кварталі 2023 року [28]

Отже, українці при безготівкових розрахунках платіжною картокою переважно здійснюють розрахунки з використанням платіжних терміналів у торговельних мережах. Популярними серед українців також є оплата товарів і послуг в інтернеті за допомогою картки, а також здійснення різноманітних

переказів між банківськими картками клієнтів банків. Починають розвиватися кількісно, але зі значними середніми сумами (3633 грн) операції із переказу коштів із картки на банківський рахунок в мережі інтернет.

«Кількість активних pos-терміналів у торговельній та сервісній мережах у червні 2023 р. порівняно з січнем зросла на 8,3% (до 388,1 тис. шт.), а кількість пунктів продажу та надання послуг, які приймають платіжні картки, – на 12,2% (до 355,9 тис. шт.). Банкоматна мережа з початку 2023 року також демонструє тенденцію до відновлення. Зростання кількості банкоматів з початку року становило 1,2% (до 15,8 тис. шт.)» [28].

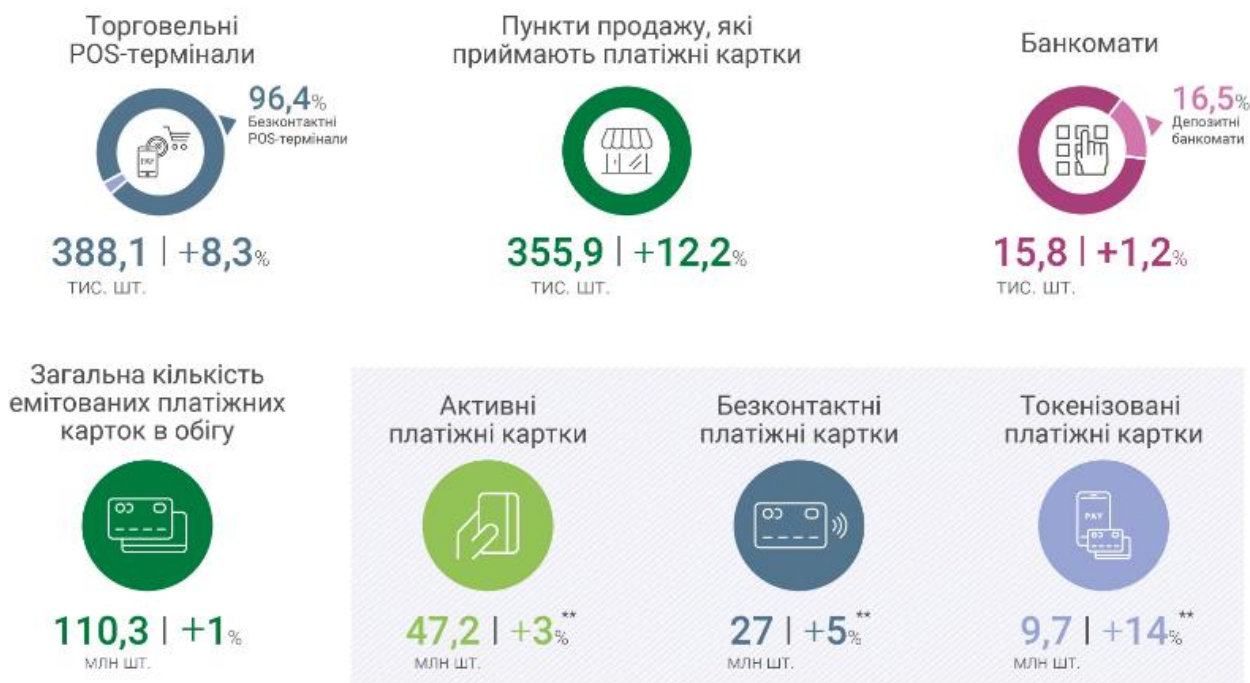

Рис. 2.10 Платіжна інфраструктура й платіжні картки банків у 2 кварталі 2023 року [28]

Отже, у 2023 році продовжувала зростати загальна кількість випущених банками платіжних карток в Україні й сягала 110,3 млн шт., у тому числі 47,2 млн шт. із них є активними, тобто операції з ними здійснюються щомісяця, а 57% із - безконтактні картки. Швидко починають також розвиватися токенізовані платіжні картки банків і серед усіх активних платіжних карток кожна п'ята картка є саме токенізованою.

Український ринок платіжних карток безупинно розвивається, зростає як кількість, так і сума безготівкових операцій, які здійснюються із використанням платіжних карток. Збільшується і загальний обсяг емітованих банками платіжних карток. Широко розповсюджується безконтактна оплата, таким чином зростає кількість безконтактних і токенізованих платіжних карток. Українці все частіше надають перевагу безготівковим операціям з платіжними картками при здійсненні покупок у торгових центрах, оплаті за транспортні й інші послуги, а також купівлі товарів в інтернеті. Лише активне шахрайство із картками і значна частка тіньового ринку в нашій країні значно стримують використання платіжних карток, а це означає, що із вирішенням цих проблем картковий ринок України стане ще більшим й ефективнішим.

2.3 Актуальні проблеми здійснення операцій із платіжними картками українських банків

Організація платіжного обороту є ключовою функцією банківської системи, і вона вже не може розглядатися відокремлено від новітніх цифрових продуктів і технологій, які пов'язані із електронними транзакціями, банківськими картками, новітніми інструментами руху грошових коштів і віртуальною взаємодією банків із клієнтами загалом. Базовою ланкою у даному процесі є ринок платіжних карток, який саме і забезпечує визначені потреби у житті, виступаючи певним «містком» для переміщення у нову, цифрову епоху банківництва. І саме платіжні картки є першоджерелом переходу економічних відносин до новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, а також взаємодії фінансових установ на базі обміну даними у цифровому вигляді.

Виникають навіть цифрові банки чи необанки, які є абсолютно безфілійними і в основному залучають нових і обслуговують діючих клієнтів через цифрові точки доступу. У таких умовах саме банківські платіжні картки є головним інструментом здійснення комплексного завдання стосовно збільшення частки безготівкових розрахунків у загальній структурі грошового обігу, з метою

зменшення загальних затрат обігу і підвищення ефективності економічної діяльності загалом.

Основними причинами порівняно ще значної частки готівки в обороті, з одного боку є відтік коштів із банківського сектора у періоди фінансово-економічних криз, ажіотажів і паніки, а також сумнівів у банківських клієнтів стосовно їх спроможності виконувати власні зобов'язання, а з іншого боку – індивідуальні уподобання споживачів (особливо старшого покоління), коли навіть за будь-яких переваг електронних форм розрахунків неможливо викоринити звичку людей використовувати саме готівку як надійніший страховий резерв ліквідних коштів.

За останній період НБУ було вжито ряд заходів стосовно «спрощення порядку емісії платіжних карток і здійснення операцій із їх використанням: розширено можливості застосування бізнесом корпоративних платіжних карток; спрощено процедуру отримання платіжної картки довіреною особою фізичної особи – власника рахунку; розширено можливості здійснення операцій із платіжними картками з використанням хмарних сервісів, що надаються з використанням обладнання, розміщеного на території розвинутих країн» [7].

Негативним моментом у функціонуванні українського ринку платіжних карток є те, що ще більше двох третин готівкових коштів, які перебувають в обігу, знімаються у банкоматах держателями платіжних карток замість того, щоб використовувати їх у безготівкових транзакціях. Якщо порівнювати з іншими країнами, то в Україні залишається доволі низький рівень охоплення населення безготівковими розрахунковими технологіями на одну особу. Тому дуже важливо, щоб українські банки все ж орієнтувалися не лише на кількісне розширення платіжних карток в обігу, але й на удосконалення якісної складової їх використання, щоб збільшити частку активних операцій з уже випущеними картками.

На протипагу банківським депозитам, платіжні картки банків демонструють ліпшу ліквідність, а відповідно, й надійність задля зберігання коштів, і тому користуються більшим рівнем довіри у суспільстві. Орім того,

стабільний позитивний тренд збільшення частки безготівкових операцій відбувається ще і з тієї причини, що нове покоління банківських клієнтів є більш обізнаним у цифрових технологіях і створює відповідний попит на інноваційні банківські платіжні продукти.

Недоліком також є порівняно низький рівень середніх сум, які здійснюються за картковими платежами, що частково можна пояснити недостатнім асортиментом банківських послуг, які визначають відповідні можливості використання на практиці банківських платіжних карток.

Досить високий ступінь монополізованості українського карткового ринку, коли лише 3 банки (АТ КБ «ПриватБанк» – 45,1%, АТ «Ощадбанк» - 16,6%, АТ «Універсал Банк» - 10,6%) займають більше 72% кількості випущених банківських платіжних карток явно не сприяє здоровій конкуренції, яка поліпшує якість і ефективність операцій із платіжними картками, а також деформує тарифну політику банків за картковими операціями. Варто також відмітити, що більше 61% ринку платіжних карток займають 2 державні банки, проте аналогічна тенденція спостерігається і загалом на українському ринку банківських послуг.

«Така ситуація на банківському ринку деякою мірою позначається й на інфраструктурі ринку платіжних карток, коли банки, котрі мають по суті монопольне становище в їх випуску, зацікавлені в поступовому скороченні банкоматів, що має на меті й зниження власних витрат банківських установ, і створення умов для стимулювання користувачів карткових послуг до подальшої відмови від готівки й переходу до максимального використання безготівкових розрахунків» [7].

Рівень забезпечення українського населення pos-терміналами є майже удвічі менший, ніж у середньому в інших європейських країнах.

Регіональний розподіл платіжної інфраструктури по території України стосовно кількості терміналів демонструє доволі неоднорідний розподіл. Найбільша кількість банківських платіжних терміналів у розрахунку на 1 млн осіб зосереджена у «м. Києві (26,3 тис. терміналів), а також у Київській (16,4 тис.

терміналів) та Дніпропетровській (12,9 тис. терміналів) областях, а найменша – у Донецькій (4,3 тис. терміналів) і Луганській (2,6 тис. терміналів) областях» [28], що є наслідком об'єктивних причин часткової окупації даних регіонів.

Отож сформована українськими банками платіжна інфраструктура поки що недостатньо забезпечує належний рівень застосування платіжних карток банків та відповідно скорочення частки готівкових розрахунків в економіці.

Обмежувальним фактором розвитку ринку платіжних карток в Україні є інституційні засади функціонування українського банківського сектора й організації ним грошових відносин, що зумовлено впливом наступних факторів:

1. Недостатній рівень довіри українців до вітчизняного банківського сектора через негативні наслідки фінансово-економічних криз минулих років, унаслідок чого багато банків стали неплатоспроможними і у клієнтів були значні труднощі із одержанням власних депозитних коштів та зростали ризики їх повної утрати.

2. Недостатній рівень фінансової інклюзії, і пов'язаний з цим низький рівень фінансової грамотності населення, особливо людей старшого віку, які не бажають використовувати платіжні картки і навіть при їх наявності намагаються якнайшвидше одержати готівку.

3. Обмежені можливості українських банків стосовно збільшення асортименту послуг, пов'язаних із використанням платіжних карток. Доволі слабо розвинуте банківське карткове кредитування, а переважна частка платіжних карток емітуються банками в рамках «зарплатних» проектів, які залишаються одним із основних каналів розповсюдження банками карток.

4. Відсутність законодавчо-нормативної бази в Україні, яка б при допомозі фіскальних інструментів забезпечувала стимулювання безготівкових розрахунків за допомогою платіжних карток.

5. Загострення проблеми карткового шахрайства із можливими ризиками втрати коштів власників карток через збільшення рівня

кіберзлочинності і відставання діючих систем захисту банківських рахунків від таких проявів незаконної діяльності.

6. Не завжди відповідна тарифна політика банків стосовно визначення плати й комісії за обслуговування банками карткових рахунків клієнтів, зняття готівкових коштів, виконання різноманітних платежів, що не стимулює клієнтів банків збільшення частоти використання платіжних карток банків.

7. Нерівномірність охоплення і регіонального розміщення на українському ринку платіжних карток належної інфраструктури, у тому числі недостатній рівень забезпечення необхідними технічними засобами при обслуговуванні держателів платіжних карток, особливо у маленьких магазинах і торгових точках в невеликих населених пунктах.

8. Висока частка дебетових карток банків у загальній кількості емітованих платіжних карток, які переважно використовуються їх держателями з метою отримання готівки у банкоматах, а також істотна кількість неактивних карток, які не використовуються їх користувачами для безготівкових розрахунків.

9. Відсутність чітких і діючих механізмів захисту власників платіжних карток при форс-мажорних обставинах, пов'язаних у тому числі із технічними збоями у роботі pos-терміналів чи банкоматів, технічною несправністю відповідного обладнання, а також недосконалістю (застарілістю) програмного забезпечення, що унеможлиблює здійснення розрахунків із застосуванням банківських платіжних карток.

Вказані проблеми набули ще більш особливого значення і з огляду на військові дії, загальноекономічний спад, високі темпи інфляції та девальвації в Україні, значний розмір тіньової економіки, коли клієнти банків просто не хочуть відображати доходи, які отримані ними, без сплати державі відповідних податків, а також інших зовнішніх негативних чинників, які стримують розвиток українського бізнесу, банківництва і в тому числі операцій банків із картками.

Отже, подальший розвиток українського ринку платіжних карток обмежується впливом певних стримувальних чинників, наявність яких зумовлена двома головними обставинами: з одного боку, значними перевагами використання готівкових коштів, які привабливі для значної частки домогосподарств з різних причин, а з іншого боку - наявністю сучасних проблем, які супроводжують функціонування українського фінансового сектору загалом, і ринку платіжних карток в Україні зокрема.

Висновки до Розділу 2

Останній час банківська система України працює у надскладних умовах, з одного боку, українські банки мають відповідати темпам світової глобальної трансформації і НТП, а з іншого – протистояти багатьом внутрішнім і зовнішнім ризикам і загрозам, у тому числі й витримувати потрясіння спричинені війною на території України. Кількість працюючих в Україні банків поступово зменшується, тепер їх 63 установи. Окрім зменшення кількості банків відбувалося скорочення й кількості структурних підрозділів українських банків.

Український банківський сектор концентрується, еволюціонує у напрямку подальшого розвитку інтернет-банкінгу та збільшує свої активи, які надалі приносять дохід. Насамперед збільшення активів банків у військовий час відбувається за рахунок зростання вкладень у в інші банки й депозитні сертифікати НБУ. Усі головні показники функціонування банківського сектора України поступово зростали, у цілому банківська система України витримала серйозні загрози нинішнього етапу розвитку: банки працюють, зберігаючи свою прибутковість і ліквідність. Навіть у 2022 році банківський сектор отримав прибутки у розмірі 24,7 млрд грн. і рентабельністю капіталу майже 11%.

У 2023 році продовжувала зростати загальна кількість випущених банками платіжних карток в Україні й сягала 110,3 млн шт., у тому числі 47,2 млн шт. із них є активними, тобто операції з ними здійснюються щомісяця, а 57% із - безконтактні картки.

Український ринок платіжних карток безупинно розвивається, зростає як кількість, так і сума безготівкових операцій, які здійснюються із використанням платіжних карток. Збільшується і загальний обсяг емітованих банками платіжних карток. Широко розповсюджується безконтактна оплата, таким чином зростає кількість безконтактних і токенізованих платіжних карток. Українці все частіше надають перевагу безготівковим операціям з платіжними картками при здійсненні покупок у торгових центрах, оплаті за транспортні й інші послуги, а також купівлі товарів в інтернеті.

Негативним моментом у функціонуванні українського ринку платіжних карток є те, що ще більше двох третин готівкових коштів, які перебувають в обігу, знімаються у банкоматах держателями платіжних карток замість того, щоб використовувати їх у безготівкових транзакціях. Недоліком також є порівняно низький рівень середніх сум, які здійснюються за картковими платежами.

Досить високий ступінь монополізованості українського карткового ринку не сприяє здоровій конкуренції, яка не поліпшує якість і ефективність операцій із картками, а також деформує тарифну політику банків за картковими операціями.

Недостатній рівень забезпечення українського населення pos-терміналами та нерівномірний регіональний розподіл платіжної інфраструктури по території України також стримують розвиток операцій з платіжними картками.

Обмежувальними факторами розвитку ринку платіжних карток в Україні також є: недостатній рівень довіри українців до вітчизняного банківського сектора, недостатній рівень фінансової інклюзії, недостатній асортимент послуг, пов'язаних із використанням платіжних карток, відсутність фіскального стимулювання безготівкових розрахунків за допомогою платіжних карток, загострення проблеми карткового шахрайства, часто невідповідна тарифна політика банків по операціях із картками, висока частка дебетових і неактивних карток банків, відсутність чітких і діючих механізмів захисту власників платіжних карток при форс-мажорних обставинах, значні розміри тіньової економіки і складна загальноекономічна і соціальна ситуація в державі.

РОЗДІЛ 3

ПОТЕНЦІЙНІ НАПРЯМКИ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ ОПЕРАЦІЙ ІЗ ПЛАТІЖНИМИ КАРТКАМИ БАНКІВ В УКРАЇНІ

3.1 Закордонний досвід операцій з платіжними картками банків і можливості його імплементації в Україні

У нинішніх умовах український ринок банківських послуг зіткнувся із серйозними труднощами, які ускладнюють його подальший розвиток. Оскільки Україна у найближчому майбутньому планує приєднатися до Європейського Союзу, й крім того, межує з деякими країнами Західної Європи, вивчення і аналіз їх досвіду цих країн дасть можливість подолати проблеми, які були присутні на ринку платіжних карток цих країн і тепер характерні для українського ринку.

Глобальна економічна криза спровокована пандемією, а також запроваджені у більшості розвинутих країн обмежувальні заходи й економічна рецесія, що після цього наступила, підвищили тенденцію щодо активізації застосування у світі платіжних карток. За аналітичними даними Moody's, «у 2020 році 48,5% усіх споживчих витрат у світі було здійснено за допомогою платіжних карток (хоча ця цифра значно відрізняється в розрізі країн – від 91% у Південній Кореї до приблизно 1% у Гані та М'янмі). Це на 12% більше, ніж за попередній рік, причому в період із 2015 по 2019 рік обсяги платежів за споживчими витратами за допомогою платіжних карток зростали стабільними середньорічними темпами на 16% за рік» [53].

Згідно даних аналітичної компанії McKinsey, загальні доходи отримані від безготівкових платежів доволі швидко мають повернутися до попередньої довгострокової траєкторії «зростання на 6-7%, компенсуючи падіння 2020 року у 2021 році та досягнувши приблизно 2,5 трильйона доларів США до 2025 року» [51].

Розглянемо досвід США та Польщі за виділеними ознаками функціонування ринку платіжних карток: наявність і якісна характеристика

власників платіжних карток; рівень забезпеченості інфраструктурою обслуговування ринку платіжних карток; інтенсивність застосування банківських платіжних карток і безпечність обслуговування банківськими платіжними картками.

1. Наявність і якісна характеристика власників платіжних карток.

У Польщі активні платіжні картки банків мають більше 65% поляків, із яких 95% застосовували їх у своєму житті хоча б один раз і лише 5% – неактивні, тобто ніколи їх не використовували.

«Населення Польщі віком 25-44 роки є найактивнішою на ринку платіжних карток і на неї припадає 54-58% операцій з використанням платіжних карток. Категорія населення віком старше 44 років має меншу частку на ринку платіжних карток - 25%, а категорія населення віком 65 років і старше - 19%» [16, с. 41]. Тобто літні поляки чи не хочуть, чи побоюються виконувати операції із використанням платіжних карток. Необхідно відмітити, що найбільше операції з використанням платіжних карток здійснюють поляки, які мають високий і середній рівень доходу.

Нині платіжні картки, й особливо кредитні, є головним платіжним інструментом у більшості американців. «У США принаймні одну платіжну картку мають 72,1% споживачів платіжних послуг. 33% населення США мали 1-2 платіжні картки; 18% – 3-4 платіжних картки; 9% – 5-6 платіжних карток; 7% – 7 і більше платіжних карток» [45]. У середньому на одного американця припадає 4,4 платіжних картки, а один із десяти власників карток має їх більше ніж 10. А це свідчить про те, що громадяни США широко використовують платіжні картки, і це практично не залежить від їх віку і матеріального стану.

Держателями платіжних карток і здійснення операцій із ними у США є переважно молоді люди й особи середнього віку. Узагальнений середній вік для користувача платіжної картки складає 20,8 років.

Саме завдяки першості у запровадження у обіг платіжних карток, найбільше поширення вони здобули серед американців і найвищий рівень здійснення операцій з картками у США.

Варто відмітити, що у всіх розвинутих країнах відбувається максимальне проникнення платіжних карток у всі сфери життєдіяльності усіх верств населення, зокрема й пенсіонерів і непрацюючих.

2. Інфраструктурне обслуговування ринку платіжних карток.

У Польщі постійно зростає мережа точок торгівельних підприємств; POS-терміналів із прийому банківських платіжних карток; банківських банкоматів; зростає частка POS-терміналів із безконтактною роботою, а також кількість місць для сервісу «cash back». POS-термінали працюють майже у кожному торгівельно-споживчому закладі. Кількість банкоматів банків і кількість точок для прийому платіжних карток у закладах торгівлі й сервісу є оптимальною і повністю задовільняє потреб користувачів платіжних карток.

У США найбільш розвинута й інноваційна інфраструктура обслуговування платіжних карток. Оскільки частка активних користувачів платіжних карток є дуже високою - близько 91%, що і зумовлює потребу наявності відповідно налагодженої технічної інфраструктури.

США є лідером по кількості банкоматів на млн. жителів, проте через активний розвиток цифрових технологій та інтернет-банкінгу, роль банкоматів у безготівкових розрахунках американців починає зменшуватись.

За останні роки значно зросло використання EFT POS-терміналів у всіх країнах світу, у тому числі і в США. «У 2021 році у порівнянні з 2020 роком їх кількість зросла у 1,5 рази. Загалом у 2021 році США як і за кількістю банкоматів, так і за кількістю EFT POS-терміналів на млн. жителів входило у трійку лідерів (після Франції та Великобританії), маючи на своїй території 5630,7 тис. од. даного термінального обладнання» [15].

Отже, населення у розвинутих країнах повністю забезпечене сформованою інфраструктурою для проведення операцій із платіжними картками банків.

3. Інтенсивність застосування платіжних карток.

Голова Національного банку Польщі зазначає, що «в країні відбувається зростання розрахункових карток, але падіння кредитних. Крім того, він відмітив, що у 2020 році в країні налічувалося близько 27 млн. дебетових карток, що

становить 80% всіх емітованих платіжних карток» [52]. Тобто чисельність платіжних карток в Польщі постійно зростає і за останні 10 років, вона збільшилась більш ніж удвічі.

«Кількість ініційованих транзакцій поляків: зареєстровано 534,1 млн. транзакцій у безготівковій формі на загальну суму 42,1 млрд. злотих, що відповідно на 19,2% та 24,8% більше попереднього періоду. Платіжні картки використовувалися їх власниками для здійснення операцій у середньому 20,5 рази. При цьому платіжні картки були використані для здійснення платежу в безготівковій формі в середньому близько 15,3 рази» [16, с. 44].

Варто відмітити, що у Польщі збільшується кількість операцій із використанням кредитних платіжних карток, які проводяться через інтернет. Не дивлячись на те, що середня чисельність платіжних карток на одного поляка є нижчою ніж аналогічний середній показник по ЄС, польський картковий ринок є одним із найінноваційніших у Європі, пропонуючи своїм клієнтам широкий доступ до сучасних платіжних технологій.

У США найбільш інтенсивно використовують кредитні платіжні картки, хоча й чисельність випущених банками дебетових карток активно зростає щороку при здійсненні безготівкових розрахунків.

Отже, інтенсивність застосування платіжних карток у здійсненні всіх видів платежів є дуже важливим для потенційного розвитку економіки будь-якої країни світу.

4. Безпека при обслуговуванні платіжними картками.

Ризик шахрайських операцій із використанням платіжних карток банків є однією із головних перепон потенційного ефективного розвитку банківського ринку у всьому світі. Найпоширеніші різновиди шахрайств із платіжними картками банків наведено у Таблиці 3.1.

Теж поступово зростає шахрайство із виманюванням реквізитів платіжних карток в інтернеті, збільшується кількість фішингових сайтів, SMS-повідомлень і листів, в яких шахраї одержують реквізити платіжних карток у їх власників.

Таблиця 3.1

Найбільш поширені типи шахрайств із платіжними картками [44]

Типи шахрайств	Частка поширеності шахрайства, %
Шахрайство з втраченими і викраденими платіжними картками	72,2
Шахрайство з підробленими платіжними картками	20,5
Шахрайство з платіжними картками, отриманими незаконним держателем	2,8
Шахрайство з використанням рахунку	1,4
Інші форми шахрайств	3,1

Найбільш поширеним у світі визнано шахрайство пов'язане із втраченими і викраденими платіжними картками банків.

Стосовно банкоматних шахрайств, то згідно даних «Європейської групи з безпеки банкоматів (European ATM Security Team) у Польщі протягом останніх трьох років випадки готівкового трапінгу збільшилися на 61–63%, в той час як кількість випадків скімінгу і обсяг втрат від банкоматних шахрайств знизилися на 24-26%» [16, с. 45].

Банки у розвинутих країнах постійно інформують власних клієнтів про головні правила безпеки при користуванні платіжними картками, проте дослідження демонструють їх недотримання клієнтами (записаний PIN-код і використання його у процесі здійснення операцій, не приховують PIN-код від інших людей, розкривають чи викладають на фото CVV тощо). І в той же час половина клієнтів вважає, що безпека їх даних і виконання операцій із картками залежить від банку, послугами якого вони користуються, а не від них особисто.

Різновиди та типи небезпек, які впливали на функціонування польського ринку платіжних карток у 2020 році зображено на Рисунку 3.1.

До ризикованої поведінки поляків із платіжними картками можна віднести:

- вдаються до допомоги сторонніх людей під час здійснення операцій із картками;
- зберігають чи носять при собі PIN-код;
- не контролюють де знаходиться платіжна картка і що з нею відбувається;
- постійно носять із собою усі картки без потреби тощо.

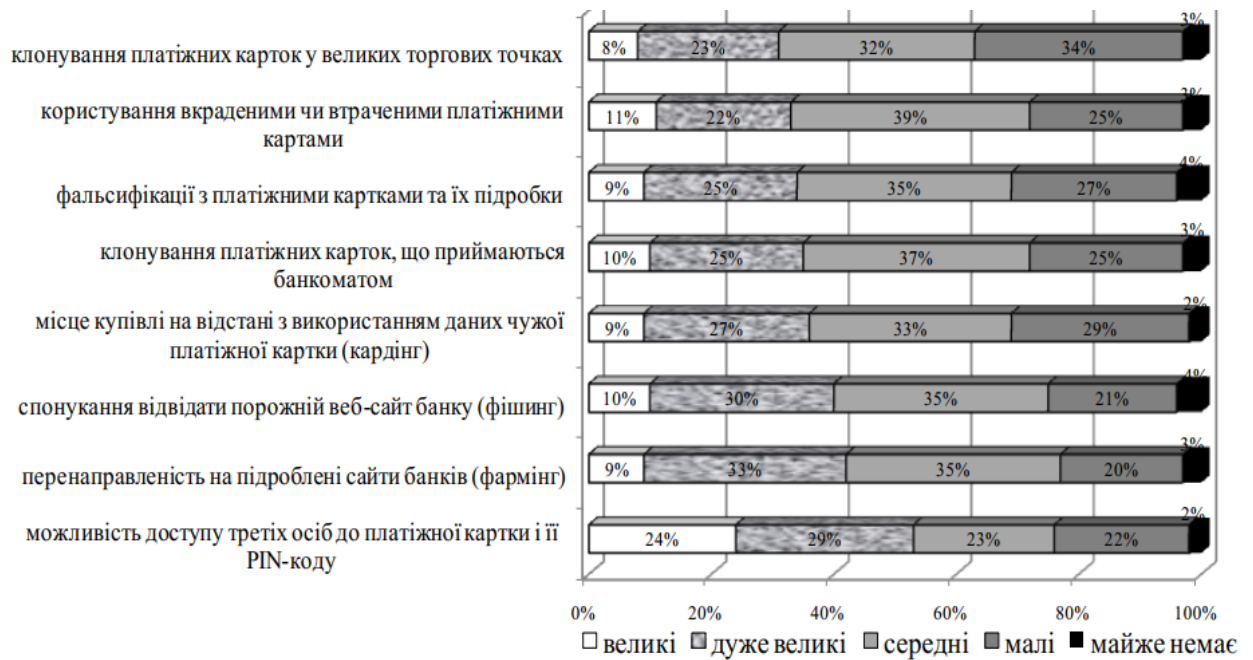

Рис 3.1 Різновиди та типи небезпек, які впливали на функціонування польського ринку платіжних карток у 2020 році [50]

Дослідження випадків карткових шахрайств у США показало, що така проблема є актуальною і держателі платіжних карток зазнають збитків як через власні помилки, так і через вину банківських установ, які при цьому зазнають репутаційних ризиків позбавляючись клієнтів. Значні масштаби шахрайських операцій з картками у різних країнах світу вимагають упровадження ефективної системи ризик-менеджменту задля виявлення і мінімізації головних сучасних видів ризику у картковому бізнесі та скорочення затрат від ризикованого обслуговування клієнтів банків платіжними картками.

Отже, досвід розвинутих країн у сфері операцій із платіжними картками наповнений багатьма позитивними і негативними даними, які необхідно враховувати українським банкам у процесі запровадження і вдосконалення вже існуючих платіжних послуг. Саме імплементація позитивного зарубіжного досвіду із врахуванням особливостей зовнішнього впливу у роботі українських банків із платіжними картками дасть можливість підняти їх якість і ефективність на новий рівень максимально задовольняючи запити клієнтів і забезпечуючи прибуткову діяльність банків.

3.2 Основні шляхи вдосконалення операцій із платіжними картками українських банків у сучасних умовах

Організація платіжного обороту є базовою функцією банківської системи, яке не може розглядатися відокремлено від новітніх цифрових продуктів і технологій, які тісно пов'язані з електронними транзакціями, платіжними картками, нинішніми інструментами руху грошей і дистанційною взаємодією банків із їх клієнтами, що кардинально трансформує банківську діяльність, роблячи її динамічною, яка відповідає потребам цифрового економічного укладу сучасного життя й особливо у сфері платіжних технологій. Оскільки поширення інтернет-банкінгу, технологій безконтактних платежів, віртуальних гаманців й інших новацій у банківництві є наслідком вимог часу цифрової економіки стосовно зменшення затрат обігу, пов'язаних із рухом грошей між економічними суб'єктами, включаючи підвищення рівня зручності, швидкості, а також безпеки виконання платіжних операцій.

«Подальший розвиток ринку платіжних карток та, як наслідок, розширення сфер безготівкових операцій має стати тим стратегічним напрямом, у якому повинна рухатися платіжна система країни в епоху цифрових технологій, що визначає подальші можливості зниження обсягу готівки в обігу, розширення спектра й підвищення якості банківських послуг, економії суспільних витрат, збільшення ресурсної бази банків і обсягів кредитування, активізації економічних процесів, зростання податкових надходжень та наближення вітчизняних фінансових ринків до світового рівня» [7].

Враховуючи, що платіжні картки є основним рушієм просування інституційних засад грошового обігу у сторону безготівкового суспільства необхідно вдосконалювати операції із платіжними картками банків. Задля підвищення рівня ефективності й якості застосування операцій із платіжними картками банків обов'язково необхідно стабілізувати загальноекономічну й соціально-політичну ситуацію в державі, нормалізувати інфляційні процеси, скоротити обсяги тіньової економіки, відновлювати довіру українців до

інститути держави і до банківської системи, яка безпосередньо впливає на всі економічні процеси й явища в сучасному житті.

Згідно результатів економіко-математичного аналізу позитивно на значення сум операцій, проведених із використанням платіжних карток, а також чисельності операцій, здійснених за допомогою платіжних банківських карток впливають зростання середньої заробітної плати і чисельність активних банківських платіжних карток. Саме тому потрібно не лише кількісно розвивати показники ринку платіжних карток, але й розвивати їх якість та інтенсивність їх використання.

Таблиця 3.2

**Шляхи вирішення основних проблем використання
платіжних карток в Україні [26]**

Проблеми	Шляхи вирішення
1. Поширення використання платіжних карток як засобу безготівкових розрахунків серед населення	1. Проведення урядом та НБУ роз'яснювальної роботи серед громадян стосовно ефективності та доцільності використання платіжних карток 1.2. Постійне організування та проведення рекламно-просвітницької роботи з підвищення фінансової грамотності населення
2. Поширення використання платіжних карток серед підприємств та організацій	2.1. Зменшення часу на проведення трансакцій; підвищення захисту карток від підробок; гарантія банком оплати операцій, проведених клієнтами; забезпечення необхідної підготовки персоналу 2.2. Забезпечення розвитку інфраструктури із проведення безготівкових розрахунків шляхом установаження для кредитних організацій обов'язкових вимог 2.3. Крім зарплатних проектів, необхідне у перспективі залучення банківських платіжних карток для розрахунків за відпустками як у межах України, так і за її кордонами
3. Відставання України від карткових ринків європейських країн	3.1. Запровадження новітніх технологій для реалізації державних та корпоративних проектів, їх вивчення державним керівництвом та політичними діячами 3.2. Державне стимулювання впровадження платіжних карток за допомогою встановлення пільгового режиму амортизації високотехнологічного оснащення, введення податкових пільг для учасників ринку, створення відповідної правової бази
4. Слабка захищеність інформації платіжних карток	4.1. Створення нових програмних продуктів завдяки вивченню досвіду іноземних держав

Проаналізувавши також інші актуальні проблеми українського ринку платіжних карток запропонуємо можливі шляхи їх вирішення:

- формування позитивного іміджу банківського сектору України загалом, і підвищення рівня ділової репутації комерційних банків зокрема;

- підвищення рівня фінансової обізнаності українців за допомогою проведення урядом і НБУ роз'яснювальної роботи щодо ефективності, доцільності та основних безпекових правил при використанні платіжних карток банків;
- організація і регулярне проведення рекламно-просвітницьких кампаній стосовно переваг і правил операцій із платіжними картами банків;
- підвищення рівня фінансової інклюзії, доступності фінансових послуг із використанням банківських платіжних карток, особливо активізація представників старшого покоління у платежах за допомогою банківських карток;
- зменшення високого рівня монополізації українського карткового ринку, який деформує тарифну політику і пригнічує конкуренцію, шляхом активнішого просування на картковий ринок інших банків, у тому числі й закордонних;
- визначення тарифної політики і комісій за картковими операціями до оптимального рівня, який дасть змогу банкам і провайдерам платіжних послуг покривати витрати й стимулювати підприємства торгівлі розвиваючи безготівкові платежі без наднормового підвищення цін;
- розвиток платіжної інфраструктури банків, адекватної потребам клієнтів у всіх регіонах України, зокрема суттєве підвищення рівня забезпечення населення pos-терміналами; «зобов'язальна норма, котра вимагає від суб'єктів господарювання встановлювати pos-термінали, забезпечуючи тим самим можливість здійснення розрахунків за продані товари й надані послуги з використанням електронних платіжних засобів не менше ніж трьох платіжних систем, однією з яких є багатомітентна платіжна система, платіжною організацією якої є резидент України» [7; с. 59];
- «створення банківськими установами об'єднаної мережі банкоматів, що дозволило б розширити інфраструктуру обслуговування власників платіжних карток у сенсі обслуговування більшої клієнтської бази та більшого територіального охоплення потреб клієнтів. Для банків така

кооперація, окрім збільшення доходів від зростання клієнтської бази, вигідна ще й скороченням операційних витрат на технічні засоби обслуговування та здійснення інвестицій у відповідне обладнання, включаючи банкомати й термінали самообслуговування» [7; с. 60];

- розширення дії бонусних і програм лояльності, націлених на спектр інтересів різних цільових аудиторій та потреб клієнтів, особливо у невеликих населених пунктах;
- додаткове стимулювання банківських клієнтів із застосуванням щомісячного нарахування відсотків на залишок їх коштів на платіжній картці;
- стимулювання активізації користування платіжними картками при безготівкових розрахунках, тобто збільшення частки активних карток, які використовуються не лише для зняття готівки у банкоматах;
- розширення асортименту банківських послуг доступних при використанні платіжних карток за рахунок реалізації інноваційних карткових інструментів, вихід за межі зарплатних карткових проєктів, активніше просування безконтактних платежів за технологією NFC, «комбікарт» - одна картка на декілька рахунків; «передплачені картки міжнародних платіжних систем; багатофункціональні банківські чипові картки з транспортними, соціальними, паливними та лоялті-додатками, у тому числі випущені банком у рамках кобрендингових проєктів (спільні проєкти банків-емітентів із постачальниками товарів або послуг)» [7; с. 58];
- сприяння підвищенню середніх сум операцій із використанням платіжних карток;
- постійна оцінка і аналіз факторів стримування використання платіжних карток клієнтами банків і розробка шляхів їх вирішення;
- створення сприятливого фіскального середовища, стимулювання безготівкових розрахунків і у тому ж числі операцій із платіжними картками;

- створення новітніх платіжних продуктів із залученням досвіду розвинутих країн, особливо цифрові сервіси та «розумні» пристрої із інтегрованими в них програмами для здійснення оплати, зокрема, платежів за допомогою сканування QR-коду смартфонами;
- активна і ефективна боротьба із різними сучасними видами карткового шахрайства і банківської кіберзлочинності. Задля попередження та мінімізації ризиків карткового шахрайства головними напрямками роботи банків мають бути:

«1. Надання переваги технічним заходам безпеки перед організаційними при впровадженні вимог стандарту PCI DSS, котрий сьогодні є основним практичним і регламентуючим документом для індустрії платіжних карток.

2. Прискорення обладнання банкоматів антискімінговими пристроями, впровадження моніторингу банкоматної мережі для своєчасного попередження несанкціонованих втручань у роботу банкоматів.

3. Посилення заходів безпеки у еквайринговій мережі, зокрема проведення додаткових інструктажів касирів торгово-сервісних підприємств, менеджерів та касирів відділень банків з приводу різновидів шахрайства з платіжними картками» [14; с. 321];

- урегулювання законодавчих норм задля уникнення можливостей використання платіжних карток банків у схемних проєктах;
- скорочення частки готівкових платежів в економіці, шляхом стимулювання безготівкових розрахунків, опираючись на їх переваги;
- розробка і введення у дію чітких механізмів захисту споживачів платіжних послуг на випадок форс-мажорних обставин, які пов'язані з технічними збоями у роботі pos-терміналів, банкоматів, а також несправністю необхідного обладнання або ж недосконалість програмного забезпечення, що унеможливило виконання розрахунків платіжними картками.

Упровадження визначених заходів призведе до вдосконалення національного платіжного ринку високого технологічного рівня, який відповідає

інтересам як банків, так і їх клієнтів. Він стане базою гармонійного розвитку сфери безготівкових платежів, сучасних інноваційних фінансових технологій, а також суттєво підвищить рівень конкурентоспроможності й безпечності в даній сфері.

На рисунку 3.2 відображено узагальнені перспективи подальшого розвитку українського ринку платіжних карток банківських установ.

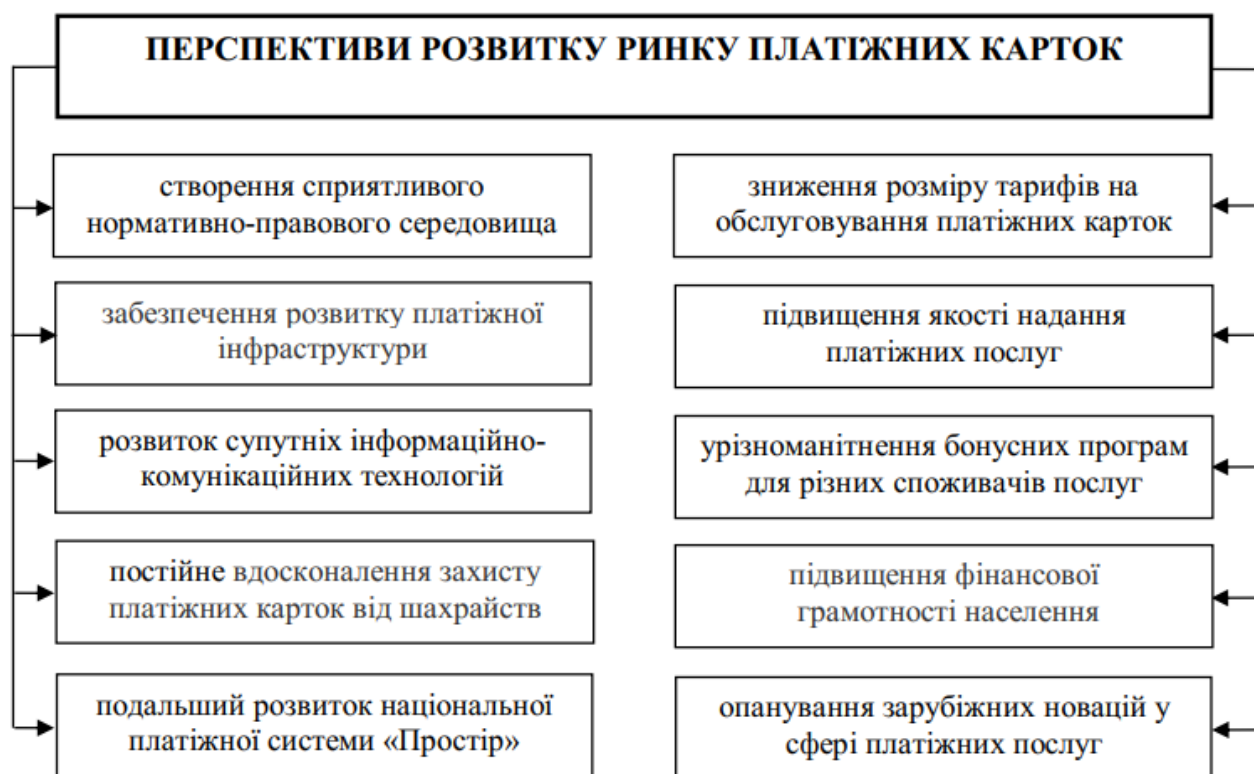

Рис. 3.2 Узагальнені перспективи подальшого розвитку українського ринку платіжних карток банківських установ

Загалом варто зазначити, що необхідно підвищувати економічну зацікавленість суб'єктів ринку у переході на сучасні форми банківських платежів, враховуючи об'єктивні реалії цифрової економіки, в умовах якої більшість економічних зв'язків разом із грошовими взаємовідносинами базується на сучасних новітніх інформаційно-комунікаційних технологіях. Саме тому важливими умовами потенційного розширення застосування платіжних карток в Україні варто визнати розвиток необхідної платіжної інфраструктури,

зменшення транзакційних затрат, поширення використання супутніх інформаційно-комунікаційних технологій, підвищення рівня безпеки використання платіжних карток, а також довіри населення до них як основного інструменту здійснення платежів у сучасній економіці.

Отже, саме інноваційні зміни є визначальними у трансформації платіжної інфраструктури, що зумовлюється наступними факторами: зростання конкуренції на фінансовому ринку; динамічні інноваційні й технологічні зміни у суспільному житті, що призводять до нових запитів і можливостей для банківських платіжних інструментів; НТП, який створює нові і вдосконалює існуючі способи комунікації; підвищення потреб банківських клієнтів стосовно безпечності платіжних операцій; зменшення затрат на виконання угод і запровадження передових і ефективних рішень у роботі банків із платіжними картками.

Висновки до Розділу 3

Глобальна економічна криза спровокована пандемією, а також запроваджені у більшості розвинутих країн обмежувальні заходи й економічна рецесія, що після цього наступила, підвищили тенденцію щодо активізації застосування у світі платіжних карток.

У Польщі активні платіжні картки банків мають більше 65% поляків, найбільше операції з використанням платіжних карток здійснюють поляки, які мають високий і середній рівень доходу. Платіжні картки, й особливо кредитні, є головним платіжним інструментом у більшості американців. У середньому на одного американця припадає 4,4 платіжних картки, а один із десяти власників карток має їх більше ніж 10.

США є лідером по кількості банкоматів на млн. жителів, проте через активний розвиток цифрових технологій та інтернет-банкінгу, роль банкоматів у безготівкових розрахунках американців починає зменшуватись. Населення у

розвинутих країнах повністю забезпечене сформованою інфраструктурою для проведення операцій із платіжними картками банків.

Найбільш поширеним у світі визнано шахрайство пов'язане із втраченими і викраденими платіжними картками банків. Банки у розвинутих країнах постійно інформують власних клієнтів про головні правила безпеки при користуванні платіжними картками, проте дослідження демонструють їх недотримання клієнтами. Значні масштаби шахрайських операцій з картками у різних країнах світу вимагають упровадження ефективної системи ризик-менеджменту задля виявлення і мінімізації головних сучасних видів ризику у картковому бізнесі та скорочення затрат від ризикованого обслуговування клієнтів банків платіжними картками.

Імплементация позитивного зарубіжного досвіду із врахуванням особливостей зовнішнього впливу у роботі українських банків із платіжними картками дасть можливість підняти їх якість і ефективність на новий рівень максимально задовольняючи запити клієнтів і забезпечуючи прибуткову діяльність банків.

Задля підвищення рівня ефективності й якості застосування операцій із платіжними картками банків обов'язково необхідно стабілізувати загальноекономічну й соціально-політичну ситуацію в державі, нормалізувати інфляційні процеси, скоротити обсяги тіньової економіки, відновлювати довіру українців до інститути держави і до банківської системи, яка безпосередньо впливає на всі економічні процеси й явища в сучасному житті.

Потенційні шляхи вирішення проблем операцій із платіжними картками: формування позитивного іміджу банківського сектору; підвищення рівня фінансової обізнаності українців; підвищення рівня фінансової інклюзії, доступності фінансових послуг із використанням банківських платіжних карток; зменшення високого рівня монополізації українського карткового ринку; оптимізація тарифної політики і комісій за картковими операціями; розвиток платіжної інфраструктури банків, адекватної потребам клієнтів у всіх регіонах України; розширення дії бонусних і програм лояльності по карткових проектах;

розширення асортименту банківських послуг доступних при використанні платіжних карток; стимулювання банківських клієнтів із застосуванням щомісячного нарахування відсотків на залишок їх коштів на платіжній картці; створення сприятливого фіскального середовища, стимулювання безготівкових розрахунків; створення новітніх платіжних продуктів із залученням досвіду розвинутих країн; активна і ефективна боротьба із різними сучасними видами карткового шахрайства і банківської кіберзлочинності; урегулювання законодавчих норм задля уникнення можливостей використання платіжних карток банків у схемних проєктах та інше.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження операцій із платіжними картками банків ми дійшли до наступних висновків.

Банківська платіжна картка – ідентифікаційний платіжний засіб, за допомогою якого держателю картки надається можливість виконання операцій із власним рахунком. Головні функції платіжної картки – забезпечити ідентифікацію особи, яка її використовує, як суб'єкта відповідної платіжної системи; надати можливість клієнту виконувати комплекс банківських операцій (оплата товарів і послуг, безготівкові розрахунки і перекази, зняття готівки, оформлення депозитів чи кредитів, тощо).

Із розвитком карткових систем виникають різні новітні види платіжних карток, які різняться своїм призначенням, функціональними і технічними характеристиками. Розрізняють кредитні картки, платіжні картки з овердрафтом, дебетові картки та платіжні картки типу «електронний гаманець». Виділяють також індивідуальні й корпоративні банківські картки.

Найбільш поширеними банківськими операціями із використанням платіжних карток є: виплата заробітної плати працівникам підприємств, установ й організацій; переказ коштів із однієї платіжної картки на іншу; отримання готівки через банкомат; одержувати інформацію про стан карткового рахунку; оплата товарів і послуг; проведення різноманітних платежів; поповнення рахунку мобільного телефона; оформлення короткострокового кредиту; оформлення вкладів у банку тощо.

Операції із використання платіжних карток є не тільки зручними, але й досить безпечними, тому що зобов'язання держателя картки у випадку її втрати є обмеженими. Майже усі платіжні організації забезпечують надійний захист платіжних карток від можливості їх несанкціонованого використання, упроваджуючи інновації у картковому бізнесі. Власники карток постійно одержують детальні звіти щодо проведення платежів, які дозволяють

аналізувати здійснені операції, контролювати власні витрати і мати уявлення про стан власних рахунків.

На розвиток операцій із платіжними картками впливають різні групи факторів, які можуть бути певним чином взаємопов'язані і взаємообумовлені. Фактори впливу на розвиток операцій із платіжними картками, розподіляються на групи факторів, які впливають на: збільшення кількості та якісну характеристику держателів платіжних карток, забезпеченість інфраструктурою обслуговування платіжними картками, інтенсивність використання платіжних карток та безпечність обслуговування платіжними картками. Вивчення сили і напряму їх впливу є необхідною передумовою задля ефективного розвитку операцій із платіжними картками. Ринок платіжних карток є невід'ємною складовою у соціально-економічному розвитку сучасної держави. Для того, щоб його вплив був більш ефективним необхідно дотримуватись наступних принципів у його функціонуванні: цілісність, універсальність, стабільність, безпечність, ефективність.

Останній час банківська система України працює у надскладних умовах, з одного боку, українські банки мають відповідати темпам світової глобальної трансформації і НТП, а з іншого – протистояти багатьом внутрішнім і зовнішнім ризикам і загрозам, у тому числі й витримувати потрясіння спричинені війною на території України.

Кількість працюючих в Україні банків поступово зменшується, тепер їх 63 установи. Окрім зменшення кількості банків відбувалося скорочення й кількості структурних підрозділів українських банків. Український банківський сектор концентрується, еволюціонує у напрямку подальшого розвитку інтернет-банкінгу та збільшує свої активи, які надалі приносять дохід. Насамперед збільшення активів банків у військовий час відбувається за рахунок зростання вкладень у в інші банки й депозитні сертифікати НБУ. Усі головні показники функціонування банківського сектора України поступово зростали в останні роки. У цілому банківська система України витримала серйозні загрози нинішнього етапу розвитку: банки працюють, зберігаючи свою прибутковість і

ліквідність. Навіть у 2022 році банківський сектор отримав прибутки у розмірі 24,7 млрд грн. і рентабельністю капіталу майже 11%.

У 2023 році продовжувала зростати загальна кількість випущених банками платіжних карток в Україні й сягала 110,3 млн шт., у тому числі 47,2 млн шт. із них є активними, тобто операції з ними здійснюються щомісяця, а 57% із - безконтактні картки. Швидко починають також розвиватися токенизовані платіжні картки банків і серед усіх активних платіжних карток кожна п'ята картка є саме токенизованою.

Український ринок платіжних карток безупинно розвивається, зростає як кількість, так і сума безготівкових операцій, які здійснюються із використанням платіжних карток. Збільшується і загальний обсяг емітованих банками платіжних карток. Широко розповсюджується безконтактна оплата, таким чином зростає кількість безконтактних і токенизованих платіжних карток. Українці все частіше надають перевагу безготівковим операціям з платіжними картками при здійсненні покупок у торгових центрах, оплаті за транспортні й інші послуги, а також купівлі товарів в інтернеті.

Негативним моментом у функціонуванні українського ринку платіжних карток є те, що ще більше двох третин готівкових коштів, які перебувають в обігу, знімаються у банкоматах держателями платіжних карток замість того, щоб використовувати їх у безготівкових транзакціях. Недоліком також є порівняно низький рівень середніх сум, які здійснюються за картковими платежами.

Досить високий ступінь монополізованості українського карткового ринку не сприяє здоровій конкуренції, яка не поліпшує якість і ефективність операцій із платіжними картками, а також деформує тарифну політику банків за картковими операціями. Недостатній рівень забезпечення українського населення pos-терміналами та нерівномірний регіональний розподіл платіжної інфраструктури по території України також стримують розвиток операцій з платіжними картками.

Обмежувальними факторами розвитку ринку платіжних карток в Україні також є: недостатній рівень довіри українців до вітчизняного банківського

сектора, недостатній рівень фінансової інклюзії, недостатній асортимент послуг, пов'язаних із використанням платіжних карток, відсутність фіскального стимулювання безготівкових розрахунків за допомогою платіжних карток, загострення проблеми карткового шахрайства, часто невідповідна тарифна політика банків по операціях із картками, висока частка дебетових і неактивних карток банків, відсутність чітких і діючих механізмів захисту власників платіжних карток при форс-мажорних обставинах, значні розміри тіньової економіки і складна загальноекономічна і соціальна ситуація в державі.

Глобальна економічна криза спровокована пандемією, а також запроваджені у більшості розвинутих країн обмежувальні заходи й економічна рецесія, що після цього наступила, підвищили тенденцію щодо активізації застосування у світі платіжних карток.

У Польщі активні платіжні картки банків мають більше 65% поляків, найбільше операції з використанням платіжних карток здійснюють поляки, які мають високий і середній рівень доходу. Платіжні картки, й особливо кредитні, є головним платіжним інструментом у більшості американців. У середньому на одного американця припадає 4,4 платіжних картки, а один із десяти власників карток має їх більше ніж 10.

США є лідером по кількості банкоматів на млн. жителів, проте через активний розвиток цифрових технологій та інтернет-банкінгу, роль банкоматів у безготівкових розрахунках американців починає зменшуватись. Населення у розвинутих країнах повністю забезпечене сформованою інфраструктурою для проведення операцій із платіжними картками банків.

Найбільш поширеним у світі визнано шахрайство пов'язане із втраченими і викраденими платіжними картками банків. Банки у розвинутих країнах постійно інформують власних клієнтів про головні правила безпеки при користуванні платіжними картками, проте дослідження демонструють їх недотримання клієнтами. Значні масштаби шахрайських операцій з картками у різних країнах світу вимагають упровадження ефективної системи ризик-менеджменту задля виявлення і мінімізації головних сучасних видів ризику у

картковому бізнесі та скорочення затрат від ризикованого обслуговування клієнтів банків платіжними картками.

Імплементація позитивного зарубіжного досвіду із врахуванням особливостей зовнішнього впливу у роботі українських банків із платіжними картками дасть можливість підняти їх якість і ефективність на новий рівень максимально задовольняючи запити клієнтів і забезпечуючи прибуткову діяльність банків.

Задля підвищення рівня ефективності й якості застосування операцій із платіжними картками банків обов'язково необхідно стабілізувати загальноекономічну й соціально-політичну ситуацію в державі, нормалізувати інфляційні процеси, скоротити обсяги тіньової економіки, відновлювати довіру українців до інститути держави і до банківської системи, яка безпосередньо впливає на всі економічні процеси й явища в сучасному житті.

Потенційні шляхи вирішення проблем операцій із платіжними картками: формування позитивного іміджу банківського сектору; підвищення рівня фінансової обізнаності українців; підвищення рівня фінансової інклюзії, доступності фінансових послуг із використанням банківських платіжних карток; зменшення високого рівня монополізації українського карткового ринку; оптимізація тарифної політики і комісій за картковими операціями; розвиток платіжної інфраструктури банків, адекватної потребам клієнтів у всіх регіонах України; розширення дії бонусних і програм лояльності по карткових проєктах; розширення асортименту банківських послуг доступних при використанні платіжних карток; стимулювання банківських клієнтів із застосуванням щомісячного нарахування відсотків на залишок їх коштів на платіжній картці; створення сприятливого фіскального середовища, стимулювання безготівкових розрахунків; створення новітніх платіжних продуктів із залученням досвіду розвинутих країн; активна і ефективна боротьба із різними сучасними видами карткового шахрайства і банківської кіберзлочинності; урегулювання законодавчих норм задля уникнення можливостей використання платіжних карток банків у схемних проєктах та інше.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азізова К.М. Загальна характеристика банківських операцій з платіжними картками. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. Випуск 5 (05). 2018. С. 248-254.
2. Алексеєнко М.Д. Операції банків з платіжними картками: класифікація та характеристика. *Галузева, міжгалузева та регіональна економіка. Вчені записки*. Випуск 10. 2018. С. 187-192.
3. Аналіз банківської діяльності: підручник / А.М. Герасимович, М.Д. Алексеєнко, І. М. Парасій-Вергуненко та ін. К.: КНЕУ, 2019. 479 с.
4. Бланк І.А. Словник-довідник фінансового менеджера. К.: Ніка-центр, 1998. 480 с.
5. Біломістна І. І., Сословський В. Г. Фактори впливу на розвиток карткової платіжної системи України. *Банківська справа*. 2023. №1(109). С. 98–109.
6. Гладчук О.М., Марич М.Г. Тенденції функціонування державних банків України в сучасних умовах. *Галицький економічний вісник*. 2023. №5. С. 99-106 .
7. Дзюблюк О., Луців Б., Чайковський Я. Сучасний розвиток ринку платіжних карток у цифровій економіці. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2022. № 6 (47). С.51-63.
8. Заволока Ю.М., Кузьменко О.Ю., Кузьменко В.С. Робота банківської системи та валютного ринку в умовах війни. *Економіка та суспільство*. 2023. № 50. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2346> (дата звернення: 15.10.2023).
9. Загородній А.Г., Вознюк Г.Л. Фінансово-економічний словник. К.: Знання, 2017. 1072 с.
10. Ільницька Н.В. Аналіз світового ринку електронних грошей. *Вісник НБУ*. 2020. № 5. С. 31–36.
11. Катюха К. О., Успенко В. І. Аналіз стану та розвитку ринку платіжних карток. *Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики*. 2022. № 2 (18). С. 34–36.

12. Карась А. Нове у використанні платіжних карток і відкритті рахунку. *Все про податки*. 2018. № 5. С. 5–7.
13. Колодізєв О.М. Колесніченко В.Ф. Гроші і кредит: підручник. К.: Знання, 2020. 615 с.
14. Колодізєв О. М., Коцюба О. В. Шахрайство із платіжними картками: сучасний стан і заходи протидії. *БІЗНЕС ІНФОРМ*. 2019. № 3 (494). С. 315-321
15. Корецька Н. І., Збирун Д. В. Ринок платіжних карток України: аналіз та стратегії забезпечення ефективності функціонування : монографія. Луцьк : РВВ Луцького НТУ, 2021. 141 с.
16. Корецька Н. І. Польський досвід функціонування ринку платіжних карток. *Економічний форум*. 2021.№1. С. 40–47.
17. Король М. М., Співак В. О., Куліковська І. В. Сучасний стан показників української банківської системи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. №47. С. 41-47.
18. Косова Т. Д., Циганов О. Р. Банківські операції : навч. посібн. К. : Центр учбової літератури, 2018. 372 с.
19. Кравець В.М., Савченко А.С. Платіжні картки в Україні. К.: Факт, 2019. 32 с.
20. Краснова І. В. Шевалдіна В. Г. Фактори впливу на розвиток ринку платіжних карток в Україні. *Фінанси, облік і аудит*. 2019. №2 (22). С. 76–86.
21. Левицька Т. В. Особливості використання сучасних інформаційних технологій і платіжних карток у банківській системі. *Актуальні проблеми економіки*. 2019. № 10. С. 233–238.
22. Летуновська А.В. Сучасні карткові платіжні системи європейських країн. *Гроші і кредит*. 2019. № 10. С. 42–50.
23. Мороз А.М., Савлук М.І. Банківські операції: підручник. К.: КНЕУ, 2014. 476 с.
24. Мочерний С.В. Економічна енциклопедія: у 3 т. К.: Видавничий центр «Академія», 2001. т. 2. 422 с.

25. Олійничук О. Банківські картки як об'єкт шахрайства: стан і протидія явищу. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017 . Випуск 1 (9). С. 91-94.
26. Остапенко В.М., Таран І.О. Моделювання ефективності діяльності банків на ринку платіжних карток. *Економіка і суспільство*. 2017. №12. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/12_ukr/100.pdf (дата звернення: 15.10.2023).
27. Офіційний веб-сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk>
28. Офіційний веб-сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/>
29. Парасій-Варгуненко І. М. Аналіз банківської діяльності : навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. К. : КНЕУ, 2018. 347 с.
30. Петрук О.М. Банківська справа: навч. посібник. К.: Кондор, 2019. 461 с.
31. Пиріг С.О. Платіжні системи: навч. посібник. К. : Центр учбової літератури, 2018. 240 с.
32. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14> (дата звернення: 15.09.2023).
33. Про затвердження Положення про порядок емісії та еквайрингу платіжних інструментів: Постанова Національного банку України; 29.07.2022 № 164 / НБУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0164500-22#Text> (дата звернення: 18.09.2023).
34. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 р. №679-XIV. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14> (дата звернення: 25.09.2023).
35. Закон Про платіжні послуги: Закон України від 30.06.2021 № 1591-IX. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#Text> (дата звернення: 15.09.2023).
36. Про порядок виконання надавачами платіжних послуг платіжних інструкцій в іноземній валюті та банківських металах: Постанова Національного

банку України; Положення. 28.07.2008 № 216. / НБУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0910-08#Text> (дата звернення: 12.10.2023).

37. Про порядок відкриття та закриття рахунків користувачам надавачами платіжних послуг з обслуговування рахунків: Постанова Національного банку України; Інструкція. 29.07.2022 № 162. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0162500-22#Text> (дата звернення: 15.10.2023).

38. Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану: Постанова Правління Національного банку України від 24 лютого 2022 року м. Київ № 18 URL: https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_24022022_18 (дата звернення: 17.09.2023).

39. Рац О.М. Дослідження ефективності функціонування банківських установ України в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. Випуск №47. 2023. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2153> (дата звернення: 15.10.2023).

40. Сисоєнко І.А., Карлюка Д.О. Аналіз основних фінансових показників діяльності банків України. *Підприємництво та інновації*. 2022. №23. С. 132-137.

41. Сокольська О. Стратегічне та оперативне планування на ринку платіжних карток. *Вісник Національного банку України*. 2019. №9. С. 44–47.

42. Ушакова О.А Розвиток операцій з платіжними картками в банках України. *Молодий вчений*. 2021. №7. С. 128-133.

43. Фінансова система регіонів: проблеми та перспективи: монографія / Н.І. Богдан, О.М. Віленчук, Л.В. Дейнеко та ін. К.: АМУ, 2021. 524 с.

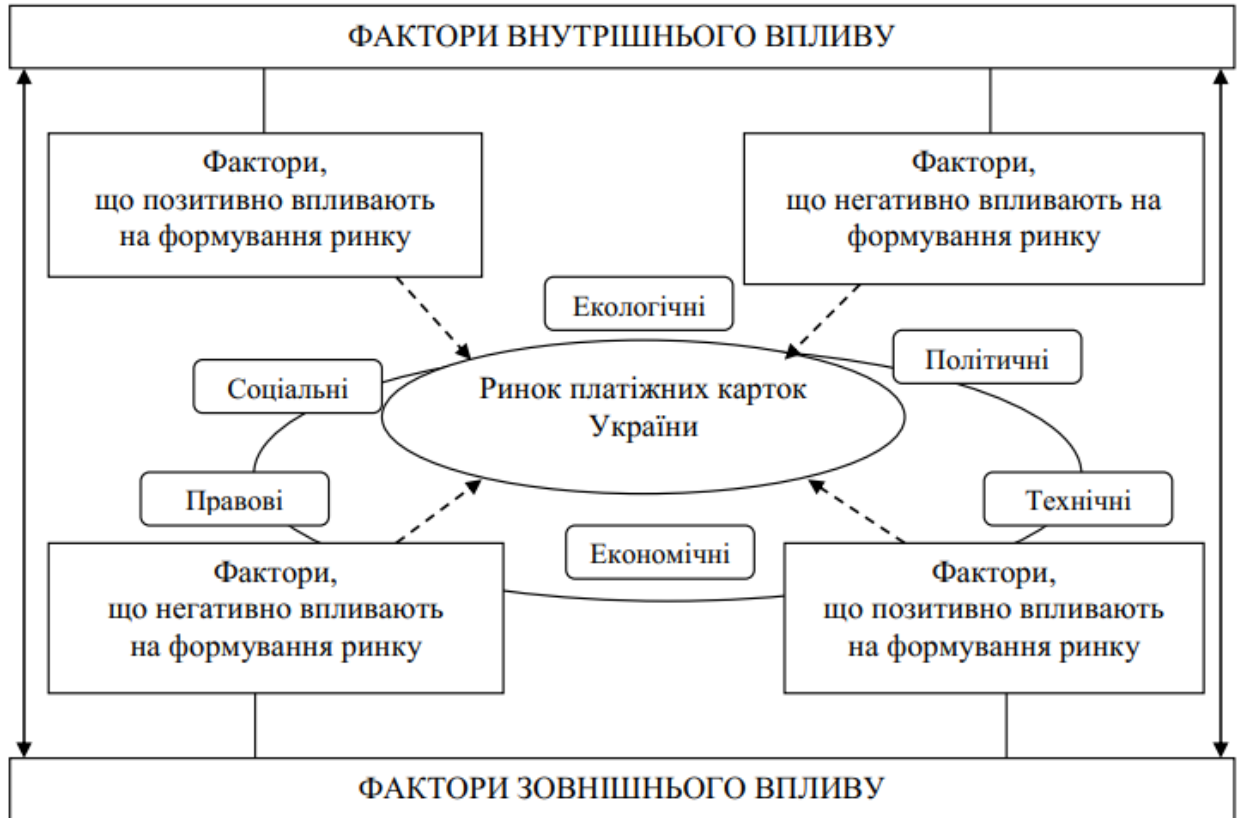
44. Харчук М. В. Аналіз масштабів та основні напрями мінімізації ризиків шахрайства членів міжнародних платіжних систем. *Ефективна економіка*. 2013. №6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2120> (дата звернення: 21.10.2023).

45. Холмс Т. Е. Статистика платіжних карток. URL: <http://www.creditcards.com/> (дата звернення: 23.10.2023).

46. Чайковський Я., Чайковська І., Чайковський Є. Ефективність діяльності банківських установ в Україні. *Світ фінансів*. 2022. 3(72). С. 127-140.
47. Шевчук О.А. Безготівкові розрахунки за допомогою пластикових карток: національна та зарубіжна статистика, особливості здійснення та обліку. *Статистика України*. 2020. № 3. С. 29–33.
48. Шільвінська О.Л., Глигало Н.А., Здір В.А. Стан та перспективи розвитку розрахунків платіжними картками в Україні. *Приазовський економічний вісник*. 2021. №2 (25). С.202-206.
49. Юровський Б.С., Колесник С.В. Енциклопедія бухгалтера і економіста. Платіжні картки. Х. 2022. 115 с.
50. Analiza poziomu bezpieczeństwa kart zbliżeniowych z punktu widzenia ich posiadaczy. *Urząd Komisji Nadzoru Finansowego*. Warszawa. 24 czerwca, 2018. 31с.
51. McKinsey. Global Payments Report: Transformation amid turbulent undercurrents. October 2021. URL: <https://www.mckinsey.com/industries/financialservices/our-insights/the-2021-mckinsey-globalpayments-report>. (дата звернення: 19.10.2023).
52. Payment card market in Poland URL: <http://www.msp.gov.pl/en/polish-economy/economic-news/4679,Payment-card-market-inPoland.html> (дата звернення: 16.10.2023).
53. Zandi, M., Singh, A. The Impact of Payment Cards on Economic Growth. Analysis, Moody's Analytics. 2021. 22 November, 1-27. URL: www.moodyanalytics.com. (дата звернення: 19.10.2023).

Додатки

Фактори впливу на процес функціонування ринку платіжних карток

Статистичні дані
щодо здійснення шахрайств за операціями
з використанням платіжних карток на території США

Показники	Значення
Загальний обсяг шахрайств по всьому світу	5,55 млрд. дол. США
Відсоток американців, які стали жертвами шахрайств	10%
Відсоток американців, які стали жертвами банкоматного шахрайства	7%
Середня сума, отримана від шахрайств	\$399
Відсоток усіх фінансових махінацій, пов'язаних з операціями з використанням платіжних карток	40%
Відсоток шахрайств за видами:	
- підроблені картки	37%
- втрачені / вкрадені картки	23%
Відсоток шахрайств за точками контакту:	
- електронна пошта	48%
- мережа Інтернет	12%
- телефон	10%
- інші	17%
Відсоток американців, які стали жертвами шахрайств, за віком:	
- 20–29 років	19%
- 30–39 років	22%
- 40–49 років	25%
- 50–59 років	25%
- 60 років і більше	10%

Анотація

Сквіра Р.В. Організація та аналіз операцій банків з використанням платіжних карток. – Рукопис. Кваліфікаційна робота на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 072 – Фінанси, банківська справа та страхування. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, 2023.

Визначено теоретичні аспекти банківських безготівкових розрахунків із використанням платіжних карток. Досліджено організацію та аналіз операцій банків з використанням платіжних карток протягом останніх років. Визначено актуальні проблеми, пов'язані з цими операціями банків. Досліджено напрямки удосконалення операцій банків з використанням платіжних карток на основі зарубіжного досвіду.

Ключові слова: безготівкові розрахунки, комерційний банк, платіжна картка, карткове шахрайство, емісія платіжних карток, еквайринг платіжних карток.

Summary

Roman Skvira. – Organization and analysis of bank operations using payment cards. – Manuscript. Thesis for a master's degree in 072 – Finance, Banking and Insurance. Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, 2023.

The theoretical aspects of non-cash bank payments using payment cards are determined. The organization and analysis of bank operations using payment cards during recent years has been studied. Current problems related to these bank operations have been identified. Areas of improvement of bank operations using payment cards based on foreign experience were studied.

Key words: non-cash payments, commercial bank, payment card, card fraud, issuance of payment cards, acquisition of payment cards.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

(підпис)

_____ Р.В. Сквіра